Programma Basisonderwijs 2018 | 2019

Utrecht Natuurlijk
verrijkt je wereld

Colofon

Uitgave
Utrecht Natuurlijk

Ontwerp
Typetank, Utrecht

Vormgeving
buro-Lamp, Amsterdam

Drukwerk
Libertas, Utrecht

Datum
Mei 2018

Meer informatie
Utrecht Natuurlijk
030 753 38 00
info@utrechtnatuurlijk.nl
www.utrechtnatuurlijk.nl

Programma 2018 Basisonderwijs 2019

Utrecht Natuurlijk
verrijkt je wereld

Inhoudsopgave

Unieke ervaringen 7

Utrecht Natuurlijk 8

- Onze locaties 8
- Visie op natuur- en milieueducatie 9
- Samenwerking 9
- Lessen op Utrecht Natuurlijk locaties of op school? 9
- Leeswijzer 9
- Inschrijven 10
- Evaluatie 10
- Informatie, advies en hulpvragen 10
- Inloggen 11
- Algemene voorwaarden 11
- Kerndoelen 12

Global Goals en Utrecht 13

NME-themakalender schooljaar 2018 – 2019 14

Programma Utrecht Natuurlijk 16

- Groep 1-2 16
- Groep 3-4 18
- Groep 5-6 22
- Groep 7-8 28
- Voor de hele school 36

Programma Partnerprojecten en Duurzaamheid 42

Programma van de Buren 46

Botanische Tuinen Universiteit Utrecht 46
NatuurWijs 47
Natuurmonumenten landgoed Haarzuilens 47
Het Vogelnest 48
WNF regioteam Utrecht 48
Museum Hoge Woerd 49
Stichting Bloeyendael 49
Universiteitsmuseum Utrecht 50
Sonnenborgh museum & sterrenwacht 50
Stichting Bee Foundation 51
Waterschap De Stichtse Rijnlanden 51
Stichting Technotrend 52
Energy Challenges Utrecht 52
Wonderwel 54
Greenpeace Nederland 54
IVN 55
Stichting Veldstudie Hei- en Boeicop 55
Vogelbescherming Nederland 56
Stichting Max Havelaar 56
Wetenschapsknooppunt Wageningen University 57
Hulptroepen uit de natuur 57
TechniekTalent.nu 58
Suus & Abel Sustainable 58

Natuur dichtbij

Utrecht Natuurlijk biedt Utrechtse leerlingen een uniek onderwijsprogramma boordevol onvergetelijke natuur-ervaringen. Jaarlijks wordt hier zo'n 40.000 keer gebruik van gemaakt.

Unieke ervaringen

Je kiest uit **lessen** op de stadsboerderijen of op de stadstuinen. En er zijn projecten met **levend materiaal**, programma's met **leskisten** en **doe-het-zelf-projecten** die je op je eigen school uitvoert. De programma's zijn ingedeeld per twee leerjaren of voor de hele school.

In de **NME-gids** op onze website vind je bij elke les of lesproduct onder 'lesvoorbereiding' praktische en inhoudelijke informatie en links naar filmpjes. Met de **NME-themakalender** koppel je programma's van Utrecht Natuurlijk aan landelijke themadagen of -weken.

De NME-contactpersoon regelt de **inschrijvingen** voor de hele school. Een school kan pas bestellingen plaatsen als ze akkoord gaat met de algemene voorwaarden, deze vind je op de inschrijvingspagina. Een handig hulpmiddel bij de keuze van lessen/lesprojecten is het **inventarisatieblad**. Bij elk lesproduct zie je gelijk bij welke **kerndoelen** het aansluit.

We zijn heel benieuwd wat jullie ervaringen en wensen zijn. We waarderen het daarom enorm als je de korte **digitale enquête** invult. Deze ontvang je na het volgen van een les of het gebruik van een lesproduct. Zo houden we samen de kwaliteit van de educatie op een hoog niveau.

Vernieuwd!

- Les: Op de tuin: Buitengewone bodembeestjes (voorheen: Donkere Gangen)
- Les: Op de boerderij en op de tuin: Overleven in de Winter

In het '**Programma van de Buren**' wijzen we je graag op lokale, regionale en landelijke organisaties die activiteiten aanbieden die aansluiten bij ons natuur- en milieueducatieprogramma. **Nieuw** 'TechniekTalent.nu', en 'Hulptroepen uit de natuur'.

Een paar keer per jaar ontvangt je school van ons een **digitale Nieuwsbrief**. Utrecht Natuurlijk organiseert per jaar een aantal **speciale themaweken** voor alle Utrechters.

Heb je een specifieke vraag met betrekking tot **NME en duurzaamheid** op je school? Wij helpen je graag. Dit kan bij themaprojecten of bijvoorbeeld rondom de Dag van de Duurzaamheid of Boomfeestdag. Neem contact op met de **educatiemedewerker** van de Utrecht Natuurlijklocatie waar je school bij ingedeeld is om te overleggen welk **maatwerk** er mogelijk is. Wij helpen met professionalisering op het gebied van NME en adviseren ook over groen spelen, groene schoolpleinen en andere groene of duurzame initiatieven.

Volg Utrecht Natuurlijk op twitter: **@030Natuurlijk**. En bekijk onze website **www.utrechtnatuurlijk.nl**.

We wensen je veel plezier met het maken van je keuze.
En we zien er naar uit jullie op onze locaties te ontvangen.

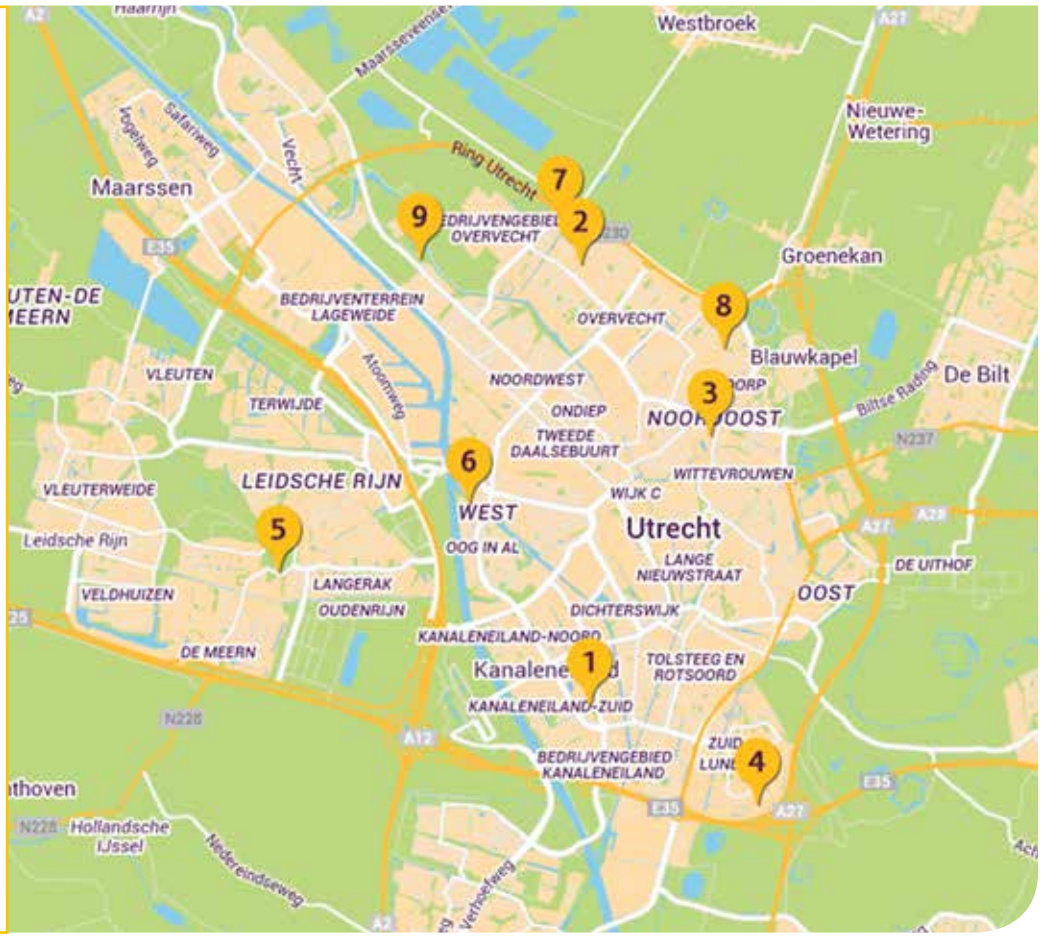
Utrecht Natuurlijk brengt de natuur dichtbij en maakt Utrecht groener, gezonder en duurzamer voor alle Utrechters.

Utrecht Natuurlijk

Onze locaties

De vijf grote steedes van Utrecht Natuurlijk liggen verspreid over de stad. Steedes zijn NME-centra met een stadsboerderij, een stadstuin en vaak een (bouw)speeltuin, wijktuin of natuurlijk-spelen plek. Kinderen en andere bewoners van Utrecht komen hier door te ervaren en te beleven meer te weten over natuur en duurzaamheid.
Griftsteede is te vinden in het Griftpark, Gagelsteede in park de Gagel, Eilandsteede in park Transwijk en Koppelsteede in park de Koppel. Onze vijfde locatie is onderdeel van Castellum Hoge Woerd. Ook zijn er in de stad nog een aantal Stadstuinen. Al deze locaties met hun dieren en planten bieden leerlingen van het basisonderwijs in Utrecht al decennia lang onvergetelijke natuur-ervaringen. De leerlingen komen hier in contact met dieren, planten en ervaren waar hun voedsel vandaan komt. De lessen op onze locaties vul je aan met projecten die je zelf op school uitvoert: materiaalprojecten met levende materialen, leskisten en doe-het-zelf-projecten. Een aantal keren per jaar organiseert Utrecht Natuurlijk speciale themaweken voor alle Utrechters.

1. **Eilandsteede**
   Vreugdenhillaan 31
   3526 ZB Utrecht
2. **Gagelsteede**
   Gangesdreef 7a
   3564 SN Utrecht
3. **Griftsteede**
   Van Swindenstraat 129
   3514 XR Utrecht
4. **Koppelsteede**
   Koppeldijk 115
   3524 SK Utrecht
5. **Steede Hoge Woerd**
   Hoge Woerdplein 1
   3454 PB De Meern
6. **Stadstuin Kanaalweg**
   Kanaalweg 172
   3533 HL Utrecht
7. **Stadstuin Klopvaart**
   Vancouverdreef 70
   3564 KX Utrecht
8. **Stadstuin Plutodreef**
   Plutodreef 9
   3561 PX Utrecht
9. **Stadstuin Zuilen**
   Daalseweg 150/150A
   3555 SW Utrecht

Visie op natuur- en milieueducatie

Kinderen die natuurervaringen opdoen zijn (later) eerder bereid om duurzame keuzes te maken. Natuur heeft ook een positieve invloed op de gezondheid. Utrecht Natuurlijk helpt kinderen tijdens hun basisschoolcarrière deze ervaringen op te doen. Door verwondering over de natuur voelen leerlingen zich meer betrokken bij hun (natuurlijke) omgeving. Door de programma's van Utrecht Natuurlijk krijgen kinderen inzicht in samenhang en in (eco)systemen. Zo begrijpen ze beter wat er gebeurt als mensen op natuurlijke kringlopen ingrijpen. We vertalen milieuonderwerpen zoveel mogelijk naar de leefwereld van de kinderen. En we bieden hen een handelingsperspectief; iets wat zij zelf kunnen doen.

Samenwerking

Wij vinden het fijn dat wij al onze producten voor het basisonderwijs nog gratis aan kunnen bieden. Dit kan omdat we subsidie krijgen van de gemeente Utrecht. De subsidie dekt de kosten voor de organisatie van het hele programma en de benodigde materialen. We vinden het belangrijk dat bewust en zorgvuldig met het subsidiegeld wordt omgegaan. Daarom hebben we algemene voorwaarden voor samenwerking opgesteld. Je gaat o.a. akkoord met de voor het geboekte product geldende annuleringstermijn. Buiten deze termijn brengen wij kosten in rekening.
De voorwaarden vind je na het inloggen op onze website. De NME-contactpersoon kan pas bestellingen plaatsen of reserveringen doen als de schooldirectie de voorwaarden heeft geaccepteerd. De algemene communicatie tussen school en Utrecht Natuurlijk verloopt via de NME-contactpersoon. Voor de meer praktische en inhoudelijke zaken hebben leerkrachten direct contact met de educatiemedewerkers op onze locaties.

Lessen op Utrecht Natuurlijk locaties of op school?

Lessen 'Op de tuin' en 'Op de boerderij'

Lessen 'Op de tuin' en 'Op de boerderij' zijn op onze locaties. Je maakt zelf de keuze waar je heen wilt. Op het informatieblad van de les vind je praktische en inhoudelijke informatie. Als voorbereiding op een bezoek aan de boerderij of tuin bekijk je in de klas korte filmpjes. De links hiervoor vind je op onze website bij de les onder lesvoorbereiding. Medewerkers van Utrecht Natuurlijk begeleiden sommige (tuin)lessen.
Let op De begeleiders vanuit school spelen bij alle lessen een essentiële rol. Hun rol staat beschreven in het informatieblad.

Leskisten, materiaalprojecten en Doe-het-zelf-projecten

Leskisten leen je vanaf een door ons geselecteerde locatie. Daar haal en breng je de leskisten. De materialen voor de materiaalprojecten haal je daar ook op, op een door ons aangegeven datum en tijdstip. Doe-het-zelf-projecten voer je zelf uit op je eigen school wanneer je maar wilt. Op de lesvoorbereidingpagina's bij de lessen op onze website vind je informatie over de lesproducten.

Leeswijzer

In het eerste deel van dit programmaboek staan alle lessen en lesproducten van Utrecht Natuurlijk gerangschikt naar leeftijdsgroep van de leerlingen: groep 1-2, 3-4, 5-6 en 7-8. Daarna volgen de projecten en de leskisten die je gebruikt voor de hele school. Deze zijn extra geschikt voor schoolbrede projecten. Onder Partnerprogramma's en Duurzaamheid vind je projecten van speciale samenwerkingspartners en extra's op gebied van duurzaamheid.
In het laatste deel 'Programma van de Buren' wijzen we je door naar organisaties in en rond Utrecht die activiteiten aanbieden die aansluiten bij ons natuur- en milieueducatieprogramma.

Inschrijven

Via onze website regelt de NME-contactpersoon de inschrijvingen voor de school. Inschrijven kan pas nadat de school de schoolgegevens correct heeft ingevoerd en de algemene voorwaarden geaccepteerd heeft, zie blz. 11. Een handig hulpmiddel voor het inventariseren voorafgaand aan het bestellen is het **inventarisatieblad**.

Na inschrijving ontvangt de school:

- na de zomervakantie het totaaloverzicht van de inschrijvingen;
- in de loop van het schooljaar herinneringen waar en wanneer je lessen op locaties hebt;
- in de loop van het schooljaar bericht waar en wanneer je materiaal voor de materiaalprojecten afhaalt;
- in de loop van het schooljaar herinneringen voor het ophalen en terugbrengen van leskisten.

Evaluatie

We vinden het heel belangrijk om te weten wat jouw ervaringen en wensen zijn. We waarderen het daarom enorm als je de korte digitale enquête invult. Deze ontvang je automatisch na een les, materiaalproject of leskist. Daarnaast is het natuurlijk ook mogelijk je wensen of adviezen door te geven aan de educatie-medewerker van je steede. Dit doe je per mail, telefoon of in een gesprek. Zo houden we samen de kwaliteit van de educatie op een hoog niveau.

Informatie, advies en hulpvragen

Heb je een **specifieke vraag** met betrekking tot NME en duurzaamheid op je school? Wij helpen je graag.
Dit kan bij themaprojecten of bijvoorbeeld rondom de Dag van de Duurzaamheid of Boomfeestdag. Neem contact op met de educatiemedewerker van de Utrecht Natuurlijklocatie waar je school bij ingedeeld is om te overleggen welk maatwerk er mogelijk is. Wij helpen bijvoorbeeld met professionalisering op het gebied van NME en duurzaamheid of adviseren over groen spelen, groene schoolpleinen en andere groene of duurzame initiatieven.

Utrecht Natuurlijk
030 753 38 00
info@utrechtnatuurlijk.nl

Inschrijven via onze website

Inloggen

De NME-gids staat op **www.utrechtnatuurlijk.nl/scholen**. De **NME-contactpersoon** van je school regelt de inschrijvingen met de aan hem/haar gestuurde inloggegevens, de **Gebruikersnaam/nummer** en **Wachtwoord**. Neem bij problemen contact op met het secretariaat van Utrecht Natuurlijk.

Voorbereiding en materiaal

Voor meer informatie over een educatief product klik je erop. Klik vervolgens op **Lesvoorbereiding**. Je komt dan op de **lesmateriaalpagina**. Hier staan belangrijke, praktische en inhoudelijke informatie over de les, filmlinks of (voorbeelden van) het lesmateriaal.

Projecten op een Utrecht Natuurlijklocatie: lessen 'Op de tuin' en 'Op de boerderij'

Je schrijft je in op de website voor een les op het tijdstip, de dag en de locatie van je keuze. De bevestiging en herinneringen voor deze lessen krijgt de school via e-mail.

Projecten met (levend) materiaal

In de kalender en in de beschrijving van deze projecten staat de periode waarin je het project uitvoert. De handleiding staat digitaal op de lesmateriaalpagina. Ongeveer twee weken voordat het materiaal beschikbaar is, krijgt de school per e-mail een uitnodiging om het materiaal op te halen.

Algemene voorwaarden

De school en Utrecht Natuurlijk gaan een samenwerking aan. Hiervoor accepteer je de algemene voorwaarden. Je gaat o.a. akkoord met de voor het geboekte product geldende annuleringstermijn. Buiten deze termijn brengen wij kosten in rekening.

Let op Je kunt alleen bestellingen plaatsen als de school de **algemene voorwaarden** heeft geaccepteerd.

Als je ingelogd bent, controleer dan of de **schoolgegevens nog correct zijn**, of duidelijk is wie de NME-contactpersoon is, of alle groepen zijn aangemaakt en of de leerlingenaantallen (nog) kloppen. Deze informatie is heel belangrijk voor onze voorbereidingen van de lessen. Ook de **contactgegevens** van de groepsleerkracht en het e-mailadres van de groep is heel belangrijk. Het systeem stuurt de bevestigingen van de lessen automatisch naar die e-mailadressen.

De school is zelf verantwoordelijk voor het invullen van de juiste gegevens.

Projecten met een leskist

Leskisten reserveer je per periode in het systeem bij de locatie waar je school is ingedeeld. Is de kist daar niet meer beschikbaar overleg dan met het secretariaat of je hem op een andere locatie kunt ophalen. De bevestiging en herinneringen voor deze leskisten krijgt de school via e-mail.

Doe-het-zelf-projecten

In de kalender en in de beschrijving van deze projecten staat de periode waarin je het project uitvoert. Met een aantal projecten kun je starten wanneer je wilt. De handleiding van doe-het-zelf-projecten kun je downloaden van de lesmateriaalpagina.

Programma van de Buren

In ons digitale programmaboek en in het digitale inschrijfsysteem staan directe links naar deze organisaties.
Je moet zelf contact met de betreffende organisatie op nemen.

Overzicht

Na het inloggen kom je via het knopje **Bestelhistorie** in het overzichtsscherm en zie je welke reserveringen er dit jaar voor je school zijn.

NMEGids
Bestel via onze inschrijfpagina

Kerndoelen

Programma's van Utrecht Natuurlijk geven specifiek invulling aan het leergebied 'Oriëntatie op jezelf en de wereld'. In de meeste programma's of projecten komen natuurlijk ook taal, rekenen, kunstzinnige vorming en bewegingsonderwijs (tuinieren!) aan bod.

Taal: Mondeling onderwijs

3 De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Rekenen: Wiskundig inzicht en handelen

24 De leerlingen leren praktische en formele rekenwiskundige problemen op te lossen en redeneringen helder weer te geven.

Oriëntatie op jezelf en de wereld: Mens en Samenleving

34 De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.

35 De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.

37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

39 De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.

Oriëntatie op jezelf en de wereld: Natuur en Techniek

40 De leerlingen leren in de eigen omgeving veelvoorkomende planten en dieren onderscheiden en benoemen en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving.

41 De leerlingen leren over de bouw van planten, dieren en mensen en over de vorm en functie van hun onderdelen.

42 De leerlingen leren onderzoek doen aan materialen en natuurkundige verschijnselen, zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur.

43 De leerlingen leren hoe je weer en klimaat kunt beschrijven met behulp van temperatuur, neerslag en wind.

44 De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik.

45 De leerlingen leren oplossingen voor technische problemen te ontwerpen, deze uit te voeren en te evalueren.

46 De leerlingen leren dat de positie van de aarde ten opzichte van de zon, seizoenen en dag en nacht veroorzaakt.

Oriëntatie op jezelf en de wereld: Ruimte

49 De leerlingen leren over de mondiale ruimtelijke spreiding van bevolkingsconcentraties en godsdiensten, van klimaten, energiebronnen en van natuurlandschappen zoals vulkanen, woestijnen, tropische regenwouden, hooggebergten en rivieren.

Kunstzinnige oriëntatie

56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

De gemeente werkt samen met burgers, stichtingen, initiatieven en bedrijven die in Utrecht actief bezig zijn met de Global Goals onder de naam: Utrecht4GlobalGoals.

Global Goals en Utrecht

Door de Verenigde Naties is een lijst van 17 doelen vastgesteld die wereldwijd moeten bijdragen aan duurzame ontwikkeling. 193 wereldleiders hebben zich hieraan verbonden. Tussen nu en 2030 richten zij zich onder andere op het uitbannen van wereldwijde armoede en ongelijkheid, het tegengaan van klimaatverandering en het creëren van een welvarend en vreedzaam bestaan voor iedereen.

Daar waar de voorlopers van de Global Goals, de Millenniumdoelen (2000-2015), nog vooral gericht waren op ontwikkelingslanden, richten de nieuwe doelen zich ook specifiek op wat we hier kunnen doen: hier & daar. De Global Goals zijn er voor alle mensen in alle landen. De Global Goals gaan door waar de millenniumdoelen ophouden, maar zijn veel ambitieuzer. Ze gaan niet alleen over ontwikkeling, maar ook over duurzaamheid.

Ook de gemeente Utrecht zet zich in voor de realisering van de Global Goals. De gemeente werkt samen met burgers, stichtingen, initiatieven en bedrijven die in Utrecht actief bezig zijn met de Global Goals onder de naam: Utrecht4GlobalGoals. Utrecht kijkt over zijn grenzen want internationale samenwerking is geen ver-van-je-bedshow.

Utrecht Natuurlijk werkt hier graag aan mee! Door de Global Goals bij Utrechtse scholen en Utrechtse kinderen onder de aandacht te brengen helpen we de gemeente bij het realiseren van de doelen.

Meer informatie: www.utrecht4globalgoals.nl

Verschillende organisaties in Nederland organiseren jaarlijks terugkerende themadagen of -weken om een specifiek NME- of duurzaamheidsonderwerp onder de aandacht te brengen.

NME-themakalender schooljaar 2018 – 2019

Je kunt projecten op school en de NME-programma's van Utrecht Natuurlijk gemakkelijk koppelen aan deze landelijke themadagen of -weken. In deze kalender geven we je enkele suggesties en we noemen de programma's van Utrecht Natuurlijk die dan beschikbaar zijn.

De programma's in de lijst in het eerste blok kun je het hele schooljaar doen. Tussen haakjes staan de groepen waarvoor de lessen of lesproducten zijn bedoeld. Bij de tuinlessenseries staat ook aangegeven wanneer ze starten en tot wanneer ze doorlopen. Een aantal keer per jaar organiseert Utrecht Natuurlijk ook speciale themaweken voor alle Utrechters.

Utrecht Natuurlijk-programma's beschikbaar gedurende het hele schooljaar

Lessen: 'Op de tuin' en 'Op de boerderij'

- **Beestenboerderij** (1-2)
- **Veer & Vacht** (3-4)
- **Werken op de boerderij** (5 t/m 8)
- **Boerderij in de Kijker** (3-4) (behalve dec t/m feb)
- **Boerderij in de Kijker** (5-6) (behalve dec t/m feb)
- **Boerderij in de Kijker** (7-8) (behalve dec t/m feb)

Leskisten

- **Vogels** (1 t/m 8)
- **Eigen lijf/Ander lijf** (1 t/m 4)
- **Eigen lijf/Ander lijf** (5 t/m 8)
- **Ontdekken & Onderzoeken** (1 t/m 8)
- **Weer & Klimaat** (1 t/m 8)
- **Bomen, bos, hout en papier** (1 t/m 8)
- **Smaaklessen** (1 t/m 8)
- **Zwerfafval** (5-8)
- **Energie(k)** (7-8)
- **De zaak X** (7-8)
- **Sarah's Wereld** (7-8)
- **Expeditie Moendoes** (7-8)

Doe-het-zelf-projecten

- **Drinkwaterproject** (1 t/m 8)
- **Wildernis op straat** (3-4)
- **Junior Klimaattocht** (5 t/m 8)
- **Kinderquiz Ecologische voetafdruk** (5 t/m 8)
- **Duiven** (6 t/m 8)
- **Wetenschap in een wc-rol** (7-8)
- **Keuzekisten digitaal** (7-8)

September 2018

Duurzame Dinsdag	4 september
Themaweek: Oogst	22 – 30 september
Groene Voetstappen	24 – 30 september

- Op de tuin: **Kabouterpad – herfst** (1-2)
- Op de tuin: **Buitengewone bodembeestjes** (3-4)
- **Vernieuwd** Op de tuin: **Proef de herfst** (5-6) (start)
- Project: **Kiemen, groeien, bloeien I** (5-6)
- Project: **Champignons binnenste buiten** (1-2)
- Project: **Kom eens uit je huisje** (1-2)
- Project: **Water om te drinken** (5-6)

Oktober 2018

Week van de Smaak	1 – 9 oktober
Werelddierendag	4 oktober
De Duurzame Week Utrecht	20 – 27 oktober
Dag van de Duurzaamheid	10 oktober
Wereldvoedseldag	16 oktober
Nacht van de Nacht	27 oktober
Fairtrade week	27 oktober – 4 november

- Op de tuin: **Kabouterpad – herfst** (1-2)
- Op de tuin: **Buitengewone bodembeestjes** (3-4)
- **Vernieuwd** Op de tuin: **Proef de herfst** (5-6) (vervolg)
- Op de boerderij: **Kaas maken** (5 t/m 8)
- Leskist: **Energieke klas** (7-8)
- Project: **Pompoen, wat kun je er allemaal mee doen** (1 t/m 8)
- Project: **Kom eens uit je huisje** (1-2)
- Special: **Dag van de Duurzaamheid** (1 t/m 8)

November 2018

✶ **Natuurwerkdag**	3 november

✶ Op de boerderij: **Kaas maken** (5 t/m 8)
✶ Op de boerderij en de tuin: **Overleven in de winter** (5 t/m 8)
✶ Leskist: **Energieke klas** (7–8)

December 2018

✶ Op de boerderij en de tuin: **Overleven in de winter** (5 t/m 8)
✶ Leskist: **Energieke klas** (7–8)
✶ Special: **Winterverhalen** (1 t/m 4)

Januari 2019

✶ **Tuinvogeltelling**	26 en 27 januari

✶ Op de boerderij: **Kaas maken** (5 t/m 8)
✶ Op de boerderij en de tuin: **Overleven in de winter** (5 t/m 8)
✶ Project: **Knollen, bollen, bloemen en soep** (3–4)
✶ Leskist: **Energieke klas** (7–8)

Februari 2019

✶ **Warme Truiendag**	15 februari

✶ Op de boerderij: **Kaas maken** (5 t/m 8)
✶ Op de boerderij en de tuin: **Overleven in de winter** (5 t/m 8)
✶ Leskist: **Energieke klas** (7–8)

Maart 2019

✶ **Beleef de Lente In de klas**	1 maart – 1 juli
✶ **Boomfeestdag**	20 maart
✶ **NL-Doet**	8 en 9 maart
✶ **Week van de Lentekriebels**	18 – 22 maart
✶ **Wereldwaterdag**	22 maart
✶ **Landelijke Opschoondag**	23 maart
✶ **Earth hour**	30 maart

✶ Op de tuin: **Kabouterpad – voorjaar** (1–2)
✶ Project: **Tuin bij School** (1 t/m 8) (start)
✶ Project: **Hoe komt een boom het jaar door?** (3–4)
✶ Project: **Kiemen, groeien, bloeien II** (5–6)
✶ Leskist: **Energieke klas** (7–8)
✶ Special: **Boomfeestdag** (5 t/m 8)

April 2019

✶ **Beleef de Lente In de klas**	1 maart – 1 juli
✶ **Nationale Buitenlesdag**	2 april
✶ **Dag van de Aarde**	22 april

✶ Op de tuin: **Kabouterpad – voorjaar** (1–2)
✶ Op de tuin: **Tuinverkenners** (3–4) (start)
✶ Op de tuin: **Groene Vingers** (5–6) (start)
✶ Project: **Liesje bloeit vlijtig** (1–2)
✶ Project: **Jungle op tafel** (5–6)
✶ Project: **Tuin bij School** (1 t/m 8) (vervolg)

Mei 2019

✶ **Beleef de Lente In de klas**	1 maart – 1 juli
✶ **Fairtradedag**	11 mei

✶ Op de tuin: **Kabouterpad – voorjaar** (1–2)
✶ Op de tuin: **Vliegend Volk** (6 t/m 8)
✶ Op de tuin: **Tuinverkenners** (3–4) (vervolg)
✶ Op de tuin: **Groene Vingers** (5–6) (vervolg)
✶ Project: **Tuin bij School** (1 t/m 8) (vervolg)
✶ Leskist: **(W)onderwaterwereld** (1 t/m 8)

Juni 2019

✶ **Beleef de Lente In de klas**	1 maart – 1 juli
✶ **Wereldmilieudag**	5 juni
✶ **Nationale Modderdag**	29 juni

✶ Op de tuin: **Vliegend Volk** (6 t/m 8)
✶ Op de tuin: **Tuinverkenners** (3–4) (slot)
✶ Op de tuin: **Groene Vingers** (5–6) (vervolg)
✶ Leskist: **(W)onderwaterwereld** (1 t/m 8)
✶ Project: **Tuin bij School** (1 t/m 8) (vervolg)
✶ Project: **Rupsen voor en vlinders na** (5–6)

Juli 2019

✶ Op de tuin: **Groene Vingers** (5–6) (slot)
✶ Project: **Tuin bij School** (1 t/m 8) (slot)
✶ Leskist: **(W)onderwaterwereld** (1 t/m 8)

✶ Landelijke themadagen/-weken
✶ Utrecht Natuurlijk-programma

Let op Periodes waarin we de lessen op onze locaties aanbieden kunnen verschillen per locatie.
Data onder voorbehoud.

Programma Utrecht Natuurlijk

Op de tuin: Kabouterpad

40

Ontdek de tuin in herfst en lente

Met Kabouterpad maken kleuters op speelse wijze kennis met dieren, planten, groenten en het verzorgen van een tuin.

In kleine groepjes doen de leerlingen op één van onze tuinen uitdagende en verrassende opdrachten.
Er is een herfst- en een lente-ontdektocht. Voor beide lessen schrijf je je apart in.

Let op Dit is een doe-het-zelf-les; na ontvangst voer je de ontdekkingstocht zelfstandig in groepjes uit met eigen begeleiders.

Locatie
stadstuin
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Begeleiding
1 per groepje van max. 5 leerlingen
Periode
najaar, voorjaar
Duur
1 uur

Op de boerderij: Beestenboerderij

40 41

Ontmoet de dieren op de boerderij

Huppen als een konijn, een cavia voeren of de gekke poten van een kip bekijken.

In kleine groepjes doen leerlingen op één van onze stads-boerderijen onder eigen begeleiding en met materialen uit een leskist uitdagende en verrassende opdrachten bij de dieren. Door eigen waarneming met diverse zintuigen leren ze de boerderijdieren kennen.

Let op Dit is een doe-het-zelf-les; na ontvangst voer je de opdrachten zelfstandig in groepjes uit met eigen begeleiders.

Locatie
stadsboerderij
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Begeleiding
1 per groepje van max. 5 leerlingen
Periode
hele jaar
Duur
1 à 1,5 uur

Project: Champignons binnenste buiten

40 41

Een geheimzinnige bak komt in de klas te staan. De bak is zwaar en ruikt een beetje muf. Na verloop van tijd verschijnen er witte bolletjes uit de donkere aarde.

Aan de hand van verschillende opdrachten bekijken de leerlingen de groei van deze paddenstoel.
Met de champignons maak je samen heerlijke soep.

Locatie
school
Materiaal
champignonkweekset
Periode
afhalen in najaar

Project: Liesje bloeit vlijtig

40 41

Een eigen plantje voor op je tafel. Gedurende een aantal maanden zorgen de leerlingen voor hun eigen plantje.

Ze geven het niet alleen water, maar meten ook de groei, onderzoeken wat een plant nodig heeft om goed te groeien en vergelijken het uiterlijk van verschillende planten.
Voor elke leerling is er een plantje, een potje en potgrond en enkele andere plantjes ter vergelijking.

Let op We gaan er vanuit dat je de planten die je bestelt ook echt voor dit educatieproject gebruikt.

Locatie
school
Materiaal
plantjes, potjes en potgrond
Periode
afhalen in voorjaar

Doe-het-zelf-project: Kom eens uit je huisje

40

Kun je houden van een slak? Door dit lesproject maken leerlingen op zo'n manier kennis met slakken dat ze deze met spijt in het hart aan het einde van het project weer vrij moeten laten.

Tegelijkertijd leren ze veel over slakken; wat ze eten, hoe ze bewegen en waar ze wonen. Aan het begin van dit project zoek je samen met de leerlingen in de buurt van de school de slakken die jullie nodig hebben voor dit project.
De handleiding en de werkbladen download en print je vanaf de lesmateriaalpagina.

Locatie
school
Periode
ca. mei t/m september

Special: Winterverhalen

Buiten is het guur. De dagen zijn kort. In de kerstsfeer komen? Kom (lekker warm) tussen de dieren in de stal een winterverhaal aan de klas voorlezen.

Met je klas zit je op strobalen in de stal. Wij zorgen voor verschillende voorleesboeken en warme chocolademelk. Je leest zelf voor.

Groep 1 t/m 4

Locatie
stadsboerderij
Periode
december
Duur
1 uur

Groep 3•4

Programma Utrecht Natuurlijk

Op de tuin: Tuinverkenners

34 35 40 41

Zaai, oogst en eet

Het is lente, de natuur komt tot leven. Met dit tuinproject maken de kinderen kennis met tuinieren. Lekker actief buiten!

De kinderen zien hoe hun gewassen groeien en ze verwerken de gekweekte gewassen. Ook doen ze spannende ontdekopdrachten.

Let op Dit is voor een deel een doe-het-zelf-les; Utrecht Natuurlijk zorgt voor de inhoudelijke begeleiding. Je zorgt zelf voor extra begeleiders. Voor de derde les doe je zelf nog wat boodschappen.

Locatie
stadstuin
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
minimaal 3 per groep
Periode
voorjaar – zomervakantie
Duur
3 lessen van ca. 1,5 uur

Op de tuin: Buitengewone bodembeestjes

39 40 41

Oog-in-oog met een pissebed

Op en onder de grond leven wonderbaarlijke bodemdieren. Wat zou er gebeuren als ze er niet waren...?

In deze les op de tuin ontmoeten de leerlingen een aantal van deze bodemdieren. Ze kijken er goed naar en ontdekken hoe bijzonder ze zijn. Ze leren dat deze afvalopruimers in de natuur onmisbaar zijn.

Let op Dit is voor een deel een doe-het-zelf-les; Utrecht Natuurlijk zorgt voor de inhoudelijke begeleiding. Het buitengedeelte voer je zelf uit met eigen begeleiders.

Vernieuwd

Locatie
stadstuin
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
1 begeleider per 5 à 6 leerlingen
Periode
najaar
Duur
ca. 1,5 uur

Op de boerderij: Veer & Vacht

40 41

Vergelijk de dieren

Hoe voelt de vacht van een geit? En voelt een paarden-vacht anders? In welke volgorde zet een schaap zijn poten neer als hij loopt? Doet een konijn dat ook zo?

In kleine groepjes doen leerlingen op één van onze stads-boerderijen, onder eigen begeleiding en met materialen uit een leskist, uitdagende en verrassende opdrachten bij de dieren. Door eigen waarneming met diverse zintuigen ervaren ze overeenkomsten en verschillen tussen de mens en dier.

Let op Dit is een doe-het-zelf-les; na ontvangst voert je de opdrachten zelfstandig in groepjes uit met eigen begelei-ders. Zorg dat de groepjes niet groter zijn dan vijf leerlingen.

Locatie
stadsboerderij
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Begeleiding
1 per groepje van max. 5 leerlingen
Periode
hele jaar
Duur
1 uur

Project: Knollen, bollen, bloemen en soep

34 40 41

Krokussen, sneeuwklokjes en narcissen wijzen op het komende voorjaar. Maar knollen en bollen zijn niet alleen voorjaarsbodes met mooie bloemen.

Uien en aardappels zijn een belangrijk onderdeel van ons voedsel. Leerlingen ontdekken verschillen en overeen-komsten tussen deze gewassen. Bij dit project horen ver-schillende soorten voorgekweekte bollen en enkele bollen en knollen om zelf op te potten. Daarbij koop je zelf nog enkele eetbare knollen en bollen.

Locatie
school
Materiaal
bollenpakket
Periode
afhalen in januari

Doe-het-zelf-project: Hoe komt een boom het jaar door?

40 41

Dat een boom verandert gedurende het jaar weten de meeste leerlingen wel, maar wat gebeurt er nu precies in de verschillende seizoenen?

Volg de avonturen van Bono de boom en Machteld de kip. Door te meten, kijken, voelen en ruiken ontdekken de leer-lingen de invloed van de seizoenen op de boom.
Je verzorgt zelf de materialen die voor dit project nodig zijn. De handleiding en de werkbladen download en print je vanaf de lesmateriaalpagina.

Locatie
school(omgeving)
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Periode
schooljaarrond

Tip
Vogelpad en bomenpad in leskisten Vogels en Bomen (blz. 37)

Doe-het-zelf-project: Wildernis op straat

40

Bij de school is misschien niet direct een bos, park of weiland. Maar tussen de stenen groeit gras, onder de tegels kruipen pissebedden en wormen en op loopafstand van school zijn bomen te vinden.

Leerlingen gaan op zoek naar natuur dichtbij. Hierin zetten ze hun eigen miniatuur natuurpad uit.
De handleiding en de werkbladen download en print je vanaf de lesmateriaalpagina.

Locatie
school(omgeving)
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Periode
hele jaar

Special: Winterverhalen

Buiten is het guur. De dagen zijn kort. In de kerstsfeer komen? Kom (lekker warm) tussen de dieren in de stal een winterverhaal aan de klas voorlezen.

Groep 1 t/m 4

Zie bladzijde 17

Boerderij in de kijker

Er zijn circa 35 boerenbedrijven rondom Utrecht, die leerlingen en hun leerkrachten uitnodigen om kennis te maken met de boerderij. Deze boeren hebben passie voor hun vak, ze kennen hun dieren en het omliggend gebied en willen hun enthousiasme graag met de kinderen delen.

Voor het project is er één lespakket voor groep 3-4 'De koeien van boer Jan', met nadruk op de dieren, één pakket voor groep 5-6 'Superboer! Ontmoet de man die ons eten maken kan', met nadruk op de producten van de boerderij en één pakket voor groep 7-8 'Check je melkpak' met nadruk op de verschillende typen melkveehouderijen en het vormen van een mening.

Locatie
school en boerenbedrijf
Uitvoering
boer en begeleiders vanuit school
Begeleiding
1 begeleider per 4-6 leerlingen
Periode
sept-nov, mrt-zomer
Duur
bezoek ca. 2 uur
Kosten
2018 en 2019: € 35,-

De koeien van boer Jan

35 39 40 41

De kinderen maken kennis met boer Jan. Boer Jan houdt van zijn koeien. Hij kent elke koe bij naam en weet precies hoe ze zich voelen: vrolijk, boos, verdrietig of een beetje ziek. Op een dag kan boer Jan zijn koeien verstaan! Leert boer Jan iets dat hij nog niet wist?

De werkvorm van deze les is een 'verhalend ontwerp'. Dit stimuleert de leerlingen om na te denken en vragen te stellen over boer Jan, zijn boerderij en de dieren. Vervolgens bezoeken ze een echte melkveeboerderij.

Hier maken ze door middel van ontdekactiviteiten kennis met het erf en de dieren. Ze mogen klusjes doen voor de boer, zoals een kalfje melk geven of de koeien voeren.
De kinderen maken de opdrachten in kleine groepjes. Je regelt voor elk groepje een begeleider. Terug op school verwerken de kinderen hun ervaringen in een tentoonstelling.

Let op De financiële bijdrage voor deze les is een lesvergoeding voor de boer(in). De hoogte van de bijdrage is afhankelijk van de subsidie voor dit lesproject. Door subsidie van ZuivelNL bedragen de kosten in 2018 en 2019 € 35 per groep. De school ontvangt hiervoor na het bezoek aan de boerderij een factuur van de vereniging 'Boerderij in de kijker'.

Meer informatie
www.boerderijindekijker.nl

Dieren van dichtbij

Groep 5•6

Programma Utrecht Natuurlijk

Op de tuin: Groene Vingers

34 35 39 40 41

Een seizoen lang je eigen tuintje

Het is lente, de natuur komt tot leven. Tijd om in de tuin aan de slag te gaan. Zaaien, planten, wieden en oogsten. De kinderen komen ogen en oren tekort. Een belevenis die de leerlingen zich nog lang herinneren.

De leerlingen krijgen ieder een eigen tuintje en komen elke week. De extra begeleiders spelen een belangrijke rol.

TIP Volg na het tuinieren het programma 'Wereldplanten, op stap met professor Billenklap' (zie blz. 46) in Botanische Tuinen Universiteit Utrecht.

Groep 5 t/m 8

Locatie
stadstuin
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
min. 2 per groep
Periode
begin april tot zomervakantie
Duur
ca. 10 lessen van 1 uur

Op de tuin: Proef de herfst

34 35 39 40 41

Onderzoek de tuin in het najaar

De zomer loopt ten einde. Op de schooltuin beginnen de planten hun voorbereiding voor de winter. Bodembeestjes eten zich vol aan dode plantenresten voordat zij een schuilplaats voor de winter zoeken.

De leerlingen ontdekken op de tuin dat planten op verschillende manieren de winter overleven en verschillende soorten zaden hebben. Ze onderzoeken de voedselkringloop en als afsluiting koken we samen een heerlijke najaarssoep. Proef de Herfst!

Tussen de zomer- en herfstvakantie bezoek je de tuin drie keer. De begeleiders van school spelen een belangrijke rol. Voor de kookles zijn extra begeleiders nodig.

Vernieuwd

Groep 5 t/m 8

Locatie
stadstuin
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
min. 2 per groep
Periode
van zomer- tot herfstvakantie
Duur
ca. 3 lessen van 1 à 1,5 uur

Op de tuin: Vliegend Volk

40 41

Op bezoek bij een echte imker

Bezoek de koningin en haar hofhouding. Laat een bij over je hand lopen zonder geprikt te worden! Maak kennis met deze bijzondere, nuttige en sociale insecten.

Groep 6 t/m 8

Zie bladzijde 28

Op de boerderij en de tuin: Overleven in de winter

39 40 41 42 44

Leer over energiegebruik van dier en mens

Dieren gaan in de winter heel zuinig met hun energie om. Een dikke wintervacht hier, een speklaagje daar of gewoon lekker slapen tot het weer lente wordt! Wat hebben wij afgekeken van de dieren?

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 29

Op de boerderij: Kaas maken

34 40

Ervaar zelf dit magische proces

Wrongel, wei, stremsel, wat is dat? Na deze les weten je leerlingen het wel! De kinderen maken het magische proces mee dat melk tot kaas omtovert.

En ze leren van alles over de koe of de geit, die de melk voor onze kaas leveren. Om hygiënische redenen mogen de leerlingen hun zelf gemaakte kaas helaas niet opeten. Ze proeven wel verschillende soorten kaas op de kaas-proeverij. Tijdens het bezoek is er tijd voor een zelf mee-gebracht pauzehapje.

Leen de Leskist 'Kaas maken' als je echt niet in staat bent om de boerderij te bezoeken. Neem hiervoor contact op met Utrecht Natuurlijk.

Groep 5 t/m 8

Locatie
stadsboerderij
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
min. 3 per groep
Periode
najaar, winter, voorjaar
Duur
ca. 2 à 2,5 uur

Op de boerderij: Werken op de boerderij

34 37 40

Help mee in de stallen

Ervaar de zorg die dieren nodig hebben. Leerlingen helpen mee op de boerderij. Ze gaan vegen, mesten, opstrooien en schoonmaken.

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 29

Leskist: Zwerfafval

3 37 39

Doe ff gewoon, houd je buurt schoon

Hoeveel werk is het om zwerfafval op te ruimen? Kun je zwerfafval voorkomen? En is al het afval eigenlijk wel echt afval?

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 33

Project: Kiemen, groeien, bloeien

40 41

Wat is de overeenkomst tussen een appel en een walnoot? Hoe komt het dat een kers maar één pit heeft en een zonnebloem heel veel? En wat heeft pindakaas daar mee te maken?

In het voorjaar ontdekken de leerlingen door het doen van kleine onderzoeken hoe zaadplanten zich voortplanten. In het najaar kijken ze naar zaden en vruchten. En wat blijkt... We eten heel veel van die energierijke zaden.

Op twee momenten in het jaar haal je materialen op.

Locatie
school
Materiaal
tak met bessen, zaden, potjes, aarde
Periode
afhalen in najaar en voorjaar

Project: Rupsen voor en vlinders na

40 41

Van dichtbij de metamorfose meemaken van rups tot vlinder! Iedere dag kijken de leerlingen in de vlinderbak. Zijn er al rupsen aan het verpoppen? Zijn er al vlinders uitgekomen?

De leerlingen leren hoe een insect eruit ziet en wat metamorfose is. De leerlingen laten de vlinders ook weer vrij.

Locatie
school
Materiaal
vlinderkweekset
Periode
afhalen in juni

Project: Water om te drinken

35 39 40 48

Op een ochtend ligt er een schatkaart in de klas. De leerlingen proberen in groepjes de plek te vinden waar de schat verborgen ligt.

Gezamenlijk graven ze de schat op. Het enige wat tijdens het graven naar boven komt is grondwater. Een teleurstelling? Door dit project worden de leerlingen zich bewust van hun eigen omgang met water.

Locatie
school
Materiaal
materialen voor proefjes
Periode
afhalen in september

Groeien en bloeien

Project: Jungle op je tafel

40 41

Verzorg een plantje en doe proefjes. Ontdek zo wat planten nodig hebben om te groeien.

Ook vergelijken de leerlingen verschillende planten. Kan het uiterlijk van een plant je iets vertellen over de plek waar deze groeit?
Bij dit project krijg je planten, potjes en potgrond.

Locatie
school
Materiaal
planten, potjes en potgrond
Periode
afhalen in voorjaar

Doe-het-zelf-project: Kinderquiz Ecologische voetafdruk

3 35 37 39

Leerlingen onderzoeken hun ecologische voetafdruk en ontdekken waarop ze nog duurzaam kunnen 'scoren'. Voor deze quiz is maar weinig tijd nodig!

De aarde produceert alles wat we nodig hebben om in onze voedsel-, energie- en andere levensbehoeften te voorzien. De Ecologische Voetafdruk geeft inzicht in de hoeveelheid land (mondiale hectares) die jaarlijks nodig is voor onze consumptie. De grootte van je voetafdruk hangt dus af van je leefgewoonten.

TIP: Heb je weinig tijd, dan is dit het middel om toch even met duurzaamheid bezig te zijn in de klas!

Groep 5 t/m 8

Locatie
school
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Materiaal
Quiz- en toelichtings-documenten
Periode
hele jaar

Doe-het-zelf-project: Junior Klimaattocht

3 35 37 39

Bedenk zelf oplossingen voor het klimaatprobleem

Leerlingen helpen professor Weertje. Aan de hand van een tocht in of rond de school langs tien foto's verzinnen leerlingen tips waarmee ze het milieu kunnen sparen.

Onderwerpen die aan bod komen: productie van spullen, productie van voedsel (groente/fruit versus vlees/vis, lokaal versus mondiaal), vervoer van mensen, producten en voedsel, grondstoffen (gebruik, afval, recyclen, hergebruik) en duurzame en niet duurzame energie en water. De Junior Klimaattocht laat leerlingen nadenken en geeft hen een handelingsperspectief.

Groep 5 t/m 8

Locatie
school
Materiaal
digitaal
Periode
hele schooljaar

Boerderij in de kijker

Er zijn circa 35 boerenbedrijven rondom Utrecht, die leerlingen en hun leerkrachten uitnodigen om kennis te maken met de boerderij. Deze boeren hebben passie voor hun vak. Ze kennen hun dieren en het omliggend gebied en willen hun enthousiasme graag met de kinderen delen.

Voor het project is er één lespakket voor groep 3–4 'De koeien van boer Jan', met nadruk op de dieren, één pakket voor groep 5–6 'Superboer! Ontmoet de man die ons eten maken kan', met nadruk op de producten van de boerderij en één pakket voor groep 7–8 'Check je melkpak' met nadruk op de verschillende typen melkveehouderijen en het vormen van een mening.

Locatie
school en boerenbedrijf
Uitvoering
boer en begeleiders vanuit school
Begeleiding
1 per 4–6 leerlingen
Materiaal
lesbeschrijving met werkbladen
Periode
sept–nov, mrt–zomer
Duur
boerderijbezoek ca. 2 uur
Kosten
2018 en 2019: € 35

Superboer! Ontmoet de man die ons eten maken kan

35 39 40 41

Wat heb jij gegeten? Is de eerste vraag die centraal staat in dit project. Een inventarisatie volgt, met als uitkomst een heel palet aan voedsel. Maar waar komen deze voedselproducten eigenlijk vandaan? Van de supermarkt natuurlijk! Ja, en daarvoor?

De klas bezoekt een echt boerenbedrijf. Dit kan een melkveehouderij, vleesveehouderij of een fruitteler zijn.
De leerlingen maken daar in groepjes een ontdekkingstocht. Ze maken kennis met voedselproductie in al zijn facetten: de producten, de dieren, de werkzaamheden en de machines. En natuurlijk vertelt de boer(in)! Je dient voor elk groepje een begeleider te regelen. Terug op school verwerken de leerlingen de ervaringen en sluit je het project af met de vraag 'Was deze boer een 'superboer'?'

Let op De financiële bijdrage voor deze les is een lesvergoeding voor de boer(in). De hoogte van de bijdrage is afhankelijk van de subsidie voor dit lesproject. Door subsidie van ZuivelNL bedragen de kosten in 2018 en 2019 € 35 per groep. De school ontvangt hiervoor na het bezoek aan de boerderij een factuur van de vereniging 'Boerderij in de kijker'.

Meer informatie
www.boerderijindekijker.nl

Programma Utrecht Natuurlijk

Op de tuin: Groene Vingers

34 35 39 40 41

Een seizoen lang je eigen tuintje

Het is lente, de natuur komt tot leven. Tijd om in de tuin aan de slag te gaan. Zaaien, planten, wieden en oogsten. De kinderen komen ogen en oren tekort. Een belevenis die de leerlingen zich nog lang herinneren.

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 22

Op de tuin: Proef de herfst

34 35 39 40 41

Onderzoek de tuin in het najaar

De zomer loopt ten einde. Op de schooltuin beginnen de planten hun voorbereiding voor de winter. Bodembeestjes eten zich vol aan dode plantenresten voordat zij een schuilplaats voor de winter zoeken.

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 22

Vernieuwd

Op de tuin: Vliegend Volk

40 41

Op bezoek bij een echte imker

Bezoek de koningin en haar hofhouding. Laat een bij over je hand lopen zonder geprikt te worden! Maak kennis met deze bijzondere, nuttige en sociale insecten.

De leerlingen observeren het gedrag en bouw van bijen. Ze ontdekken dat insecten onmisbaar zijn. Bloemen en insecten werken op een slimme wijze samen.

Let op Zorg voor voldoende extra begeleiders vanuit school.

Groep 6 t/m 8

Locatie
stadstuin
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
min. 3 begeleiders per groep
Periode
mei, juni
Duur
ca. 1,5 uur

Op de boerderij en de tuin: Overleven in de winter

39 40 41 42 44

Leer over energiegebruik van dier en mens

Dieren gaan in de winter heel zuinig met hun energie om. Een dikke wintervacht hier, een speklaagje daar of gewoon lekker slapen tot het weer lente wordt! Wat hebben wij afgekeken van de dieren?

Op de stadsboerderij gaan de leerlingen op onderzoek uit. **TIP** Koppel deze les aan energiebesparingsacties op school en de landelijke Warme Truiendag in februari.

Let op Dit is deels een doe-het-zelf-les; na ontvangst voer je de opdrachten zelfstandig uit met eigen begeleiders.

Groep 5 t/m 8

Locatie
stadsboerderij
Uitvoering
deels doe-het-zelf-les
Begeleiding
min. 3 per groep
Periode
winter
Duur
1 les van 1,5 uur

Op de boerderij: Kaas maken

34 40

Ervaar zelf dit magische proces

Wrongel, wei, stremsel, wat is dat? Na deze les weten je leerlingen het wel! De kinderen maken het magische proces mee dat melk tot kaas omtovert.

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 23

Op de boerderij: Werken op de boerderij

34 37 40

Help mee in de stallen

Ervaar de zorg die dieren nodig hebben. Leerlingen helpen mee op de boerderij. Ze gaan vegen, mesten, opstrooien en schoonmaken.

Zo komen de leerlingen in aanraking met de verantwoordelijkheden die wij mensen hebben voor de (landbouw) huisdieren.

Let op Dit is een doe-het-zelf-les; na ontvangst voer je de opdrachten zelfstandig in groepjes uit met eigen begeleiders. Deze begeleiders coördineren en stimuleren de werkzaamheden van de leerlingen.

Let op In deze les werken we met dieren en mest. Ook kan het stoffig zijn. Zie: www.kinderboerderijen.nl/kinderboerderijen/informatie-voor-bezoekers

Groep 5 t/m 8

Locatie
stadsboerderij
Uitvoering
doe-het-zelf-les
Begeleiding
1 per max. 6 leerlingen
Periode
hele jaar
Duur
ca. 1,5 à 2 uur

Boerderij in de kijker

Er zijn circa 35 boerenbedrijven rondom Utrecht, die leerlingen en hun leerkrachten uitnodigen om kennis te maken met de boerderij. Deze boeren hebben passie voor hun vak. Ze kennen hun dieren en het omliggend gebied en willen hun enthousiasme graag met de kinderen delen.

Voor het project is er één lespakket voor groep 3–4 'De koeien van boer Jan', met nadruk op de dieren, één pakket voor groep 5–6 'Superboer! Ontmoet de man die ons eten maken kan', met nadruk op de producten van de boerderij en één pakket voor groep 7–8 'Check je melkpak' met nadruk op de verschillende typen melkveehouderijen en het vormen van een mening.

Locatie
school en boerenbedrijf
Uitvoering
boer en begeleiders vanuit school
Begeleiding
1 per 4–6 leerlingen
Materiaal
lesbeschrijving met werkbladen
Periode
sept–nov, mrt–zomer
Duur
boerderijbezoek ca. 2 uur
Kosten
2018 en 2019: gratis

Check je melkpak

35 39 40 41

Als je voor het zuivelschap in de supermarkt staat, is er een flinke keuze aan melk; huismerk, weidemelk, volle melk, biologische (dynamisch) melk en zo meer. Op het melkpak staan allerlei leuzen over de inhoud, maar zijn dit feiten, meningen of gewoon verkooptrucs? Wat is echt het verschil? Leerlingen gaan aan de hand van een melkpak op onderzoek uit naar verschillen in de melkveehouderij.

In groepjes onderzoeken ze twee van de volgende onderwerpen: veevoer, mest en kringloop, huisvesting, melkproductie en melkverwerking, gezondheid, natuur, van kalfje tot koe en het leven als boer. Met de achtergrondkennis en twee onderzoeksvragen op zak, is het tijd voor een bezoek aan een echte boerderij.
Na een ontvangst en rondleiding van de boer of boerin, gaan ze aan de slag met hun onderzoeksvragen. Aan het einde van de les delen ze hun conclusies en is natuurlijk ruimte om vragen te stellen aan de boer(in).
Op school wordt het bezoek nabesproken en maken ze nu een melkpak voor de melk van de bezochte boerderij. Wie het beste pak maakt wint de melkpak award!

Let op: De financiële bijdrage voor deze les is een lesvergoeding voor de boer(in). De hoogte van de bijdrage is afhankelijk van de subsidie voor dit lesproject.
Door subsidie van ZuivelNL is deelname van groep 7 en 8 ook in 2018 en 2019 gratis.

Meer informatie
www.boerderijindekijker.nl

Leskist: Sarah's Wereld

37 39 49

Educatief spel over duurzamer leven

Leerlingen krijgen een brief van de 11-jarige Sarah. Via haar gaan ze op een andere manier over dingen nadenken.

In dit fantasierijk filosofische lespakket komen leerlingen in aanraking met de begrippen 'ecologische rugzak' en duurzaamheid. Ze krijgen concrete tips en leren om op eenvoudige wijze minder milieubelastende en meer duurzame keuzes te maken.

Locatie
school
Materiaal
leskistkoffer
Periode
hele jaar

Leskist: De zaak X

40 41 42 44

Op zoek naar kringlopen in de natuur

Een fossiel, een krop sla, een flesje water, mest, allemaal met een rode X erop. Wat is het verband tussen deze mysterieuze objecten? Een archeoloog heeft het antwoord en leidt de leerlingen naar de oplossing.

X is een deeltje dat nu in de hand van een leerling zit en gisteren misschien wel in de sla zat die de leerling heeft opgegeten. Leerlingen ontdekken zo dat alles door kringlopen verbonden is en hoe kringlopen in elkaar zitten.

Let op Je moet zelf nog een aantal verbruiksmaterialen kopen.

Locatie
school
Materiaal
leskist, eigen inkopen
Periode
hele jaar

Leskist: Expeditie Moendoes

3 24 42 44 45

Speel de wetenschapper op een onbekende planeet

Hoe zit het hier met de zwaartekracht en met de seizoenen? Zijn de lokale dieren gevaarlijk? Hoe zit de taal van de bewoners in elkaar? En wat betekenen die gele driehoekjes?

Expeditie Moendoes is een enerverend spel waarbij leerlingen als wetenschappers de nieuwe planeet in kaart brengen. Ze verzamelen daarvoor informatie, wisselen gegevens uit en publiceren conclusies. Kortom ze werken zelf als een team wetenschappers. Dit spel is ontwikkeld voor De Jonge Akademie en is ook heel geschikt voor PLUS-klassen.

Locatie
school
Materiaal
spel
Periode
hele jaar

Oogst zelf
je eten

Leskist: Zwerfafval

3 37 39

Doe ff gewoon, houd je buurt schoon

Hoeveel werk is het om zwerfafval op te ruimen? Kun je zwerfafval voorkomen? En is al het afval eigenlijk wel echt afval?

Aan de hand van een filmpje over het opruimen van de stad Utrecht na Koningsdag ontdekken leerlingen hoeveel werk het is om zwerfafval op te ruimen.
Ga ook aan de slag met een extra opdracht duurzaamheid, o.a. over de ecologische voetafdruk.

Groep 5 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Leskist: Energie(k)

37 39 42

Ontdek en onderzoek duurzame energiebronnen

Letten op lampen, slurpers en sluipers, isoleren, spierkracht, windenergie, zonnewarmte, zonne-energie, bio-energie, fossiele brandstoffen...

De leskist 'Energie(k)' is een compact programma over zuinig omgaan met energie en over duurzame (hernieuwbare) energiebronnen. Na proefjes en onderzoeken presenteren de leerlingen elkaar welke energiebronnen en energiebesparende maatregelen volgens hen de beste zijn.

Ga ook aan de slag met een extra opdracht duurzaamheid, o.a. over de ecologische voetafdruk. Ook de Junior Klimaattocht is een leuke aanvulling, zie blz. 26.

Locatie
school
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Leskist: Energieke klas

37 39 42

Naar een beter binnenklimaat op school

Als de winterjassen voor de dag komen en de verwarming weer aan gaat, is de tijd aangebroken om aan de slag te gaan met energiebesparing en het binnenklimaat in de klas.

Leerlingen gaan zelf aan de slag met meetapparatuur: CO_2-, licht-, thermo- en energiemeters. De leerlingen ontdekken zelf waar je beter moet ventileren en hoe de school energie kan besparen.
De Junior Klimaattocht is een leuke aanvulling, zie blz. 26.

Locatie
school
Materiaal
leskist
Periode
okt t/m mrt

Doe-het-zelf-project: Wetenschap in een wc-rol

3 24 41 42 44 45

Wat heeft een plant nodig om te groeien? Hoe onderzoek je dat als een echte wetenschapper?

Aan de hand van de groei van tuinkersplantjes oefenen leerlingen met het maken van een goede onderzoeksvraag en het opzetten van een 'eerlijk' wetenschappelijk onderzoek. Je geeft de leerlingen veel vrijheid of maakt gebruik van de suggesties in de handleiding.

Locatie
school
Materiaal
digitaal
Periode
hele jaar

Doe-het-zelf-project: Junior Klimaattocht

3 35 37 39

Bedenk zelf oplossingen voor het klimaatprobleem

Leerlingen helpen professor Weertje. Aan de hand van een tocht in of rond de school langs tien foto's verzinnen leerlingen tips waarmee ze het milieu kunnen sparen.

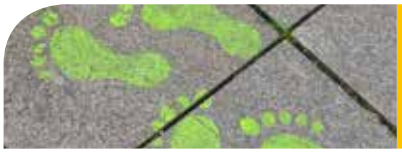
Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 26

Doe-het-zelf-project: Kinderquiz Ecologische voetafdruk

3 35 37 39

Leerlingen onderzoeken hun ecologische voetafdruk en ontdekken waarop ze nog duurzaam kunnen 'scoren'. Voor deze quiz is maar weinig tijd nodig!

Groep 5 t/m 8

Zie bladzijde 26

Doe-het-zelf-project: Duiven in de stad

40 41

Duiven horen bij de stad. Sommige mensen vinden ze leuk, anderen hebben er last van. Maar waarom? En is dat oude brood en ander eten op straat wel goed voor een duif?

Een lesbrief over dit bekende stadsdier, met recepten voor hapjes van oud brood en het duivenbordspel.
De werkbladen download en print je vanaf de lesvoorbereidingpagina.

Locatie
school
Materiaal
digitaal
Periode
hele jaar

Keuzekisten digitaal

Deze filosofische projecten prikkelen de leerlingen om verder te kijken. Ze leren meer dan alleen feiten. Ze leren keuzes maken. Niet zomaar, maar gebaseerd op informatie die ze zelf zoeken.

Het is tegenwoordig steeds belangrijker dat leerlingen kritisch met informatie kunnen omgaan. Wat vind ik en wat vinden anderen? Wat zijn mijn waarden? En waarop zijn ze eigenlijk gebaseerd? Je maakt een keuze uit verschillende onderwerpen.
Keuzekisten zijn als digitaal project voor het digibord beschikbaar. Je schrijft je hiervoor in bij de doe-het-zelf-projecten en ontvangt dan een inlogcode.

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
pakket voor het digibord
Periode
hele jaar

Programma
Voor de hele school

Leskist: Ontdekken & Onderzoeken

39 42

Verwonder je over je eigen omgeving

Wat valt je op in de natuur? Waar zou je meer over willen weten? Kijk eens op een andere manier naar je omgeving en ga op onderzoek uit. Er wachten vele verrassingen.

Met de onderzoeksmaterialen uit de leskist, zoals loeps, verrekijkers, spiegeltjes en thermometers gaan leerlingen buiten zelf aan de slag. De jongere leerlingen oefenen met goed waarnemen en stellen vragen bij wat ze zien. De oudere leerlingen bedenken daarbij ook zelf een onderzoekje.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Leskist: Eigen lijf/Ander lijf

34 41

Door proefjes leren de leerlingen over de vorm en functie van hun eigen lichaam én dat van dieren.

Kijk, hoor, voel, ruik en onderzoek

In groep 1 tot en met 4 gaan leerlingen aan de slag met alle lichaamsonderdelen en zintuigen.

Ontdek hoe je lichaam werkt

In groep 5 tot en met 8 leren de leerlingen over het skelet, de spieren, de bloedsomloop en de ademhaling, de organen en de binnenkant van het oog en het oor.

Zie ook de programma's van het Universiteitsmuseum Utrecht op blz. 50.

Groep 1 t/m 4
Groep 5 t/m 8

Locatie
school
Materiaal
leskist voor groep 1–4 en 5–8
Periode
hele jaar

Leskist: Weer & Klimaat

39 43 49

Ontdek meer dan het weer

Waaruit bestaat het weer en hoe meet je het? Hoe verandert het weer gedurende het jaar en gedurende de dag? Waarom zijn er eigenlijk seizoenen?

Leerlingen meten de verschillende elementen van het weer. In de hogere groepen leren ze ook over seizoenen en klimaten op aarde en klimaatverandering.

Ga ook aan de slag met een extra opdracht duurzaamheid, o.a. over de ecologische voetafdruk.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Leskist: Vogels

34 39 40 41

Ontdek deze bijzondere wilde dieren in de stad

Een nestje in de boom op het schoolplein, een zingende merel voor het raam van de klas. Vogels zijn de meest opvallende 'wilde' dieren in de stad.

Onderwerpen die aan de orde komen zijn: vogels kijken, overeenkomsten en verschillen, vogels rond de school en de vogeltrek. De leskist is gekoppeld aan 'Beleef de Lente In de klas' van de Vogelbescherming, zie ook blz. 56.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Leskist: Bomen, bos, hout en papier

39 40 41 44 49

We kunnen niet zonder

Kunnen we zonder bomen en bossen? Al snel blijkt dat bomen niet alleen heel mooi en bijzonder zijn, maar dat ze onmisbaar zijn voor de wereld.

In de schoolomgeving gaan de groepen 1 t/m 4 met een bomenpad en de groepen 5 t/m 8 met een opdrachtencircuit op ontdekkingstocht. De leerlingen leren over bomen, bostypen en functies van bossen. Ook spelen hout, papier en duurzaamheid een belangrijke rol.

Combineren?! Zie ook Special: Boomfeestdag blz. 40.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Leskist: (W)onderwaterwereld

39 40 41

Verrassend leven in de sloot

Leerlingen willen niet meer ophouden met het vangen van waterdiertjes. Ze laten enthousiast hun vangsten aan de anderen zien. Onder het wateroppervlak blijkt een verborgen wereld te zijn. Rijk en divers aan leven.

Leerlingen gaan aan de slag met onderzoeksmaterialen uit de leskist: schepnetten, loeppotjes, zoekkaarten etc. Een onderwaterkijker biedt een spectaculaire blik onderwater. Ook onderwater zijn er roof- en prooidieren. Zelfs een complete voedselkringloop.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
mei t/m juli

Leskist: Smaaklessen

34 35 40 41

Eten en voedsel spelen een zeer belangrijke rol in ons leven. Het heeft vele verschillende aspecten. Heerlijk om mee aan de slag te gaan met je leerlingen.

De thema's: smaak, gezond eten, voedselproductie, consumentenvaardigheden en samen koken. Bij elke Smaakles hoort een opdracht op het digibord, zoals een filmpje, illustratie of spel.
Smaken de lessen naar meer? Op het online inspiratieboek vind je extra lessuggesties.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
leskist
Periode
hele jaar

Project: Tuinieren bij school

34 35 39 40 41

Maak van een deel van het schoolplein een schooltuin. Dit kan een bollen-, bloemen-, ontdek- of moestuin zijn. Specifiek voor vogels, vlinders of bodemdieren. Of een combinatie...

Utrecht Natuurlijk ondersteunt jouw school graag met advies over inrichting, onderhoud en educatief gebruik van de tuin.

Let op Je schrijft je elk jaar opnieuw in voor 'Tuinieren bij school'.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school(omgeving)
Materiaal
zaden en planten, advies
Periode
hele jaar

Project: Een pompoen, wat kun je daar allemaal mee doen?

40 41 56

Leerlingen onderzoeken de kenmerkende eigenschappen van de pompoen en zijn betekenis voor de mens.

De leerlingen gebruiken al hun zintuigen. Ze vergelijken pompoenen met andere vruchten. Thema's: van zaad tot vrucht, pompoensoep koken, een pompoen voor Sint Maarten en pompoenen in andere culturen.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school
Materiaal
pompoenen
Periode
najaar

Doe-het-zelf-project: Drinkwatereducatie

34 35 39 40

Over de vele voordelen van het drinken van gewoon kraanwater

Leerlingen denken na over de voordelen van het drinken van kraanwater en de nadelen van zoete (fris)dranken. Kraanwater drinken is niet alleen gezond, maar bespaart ook afval, is goedkoop en bovendien ook lekker!

Deze lesbrief is ontwikkeld voor het programma Gezond Gewicht van de GGD. Via korte reken-, taal- en doe-opdrachten leren kinderen dat water drinken gezond, duurzaam, goedkoop en lekker is. Het programma betrekt ook de ouders thuis bij het thema.

Groep 1 t/m 8

Locatie
school
Materiaal
digitaal
Periode
hele schooljaar

Special: Boomfeestdag

39 40 41 56

Sinds 1957 planten per jaar ruim 100.000 kinderen van basisscholen op deze dag een boom (of struik) langs straten en pleinen of in parken en bossen in Nederland.

Utrecht Natuurlijk kan meedenken wat voor activiteiten er rondom de dag van de duurzaamheid met bomen mogelijk zijn in de omgeving van de school of op onze locaties. Neem contact op met de educatiemedewerker van de Utrecht Natuurlijklocatie waarbij jou school is ingedeeld om te overleggen wat de mogelijkheden voor jullie school zijn. Het planten van een boom kunnen we helaas niet garanderen.

Tip: Reserveer ook leskist Bomen, bos, hout en papier voor groep 1 t/m 8 (blz. 37). In deze leskist komen niet alleen de bomen zelf aan bod maar ook (duurzame) aspecten van hout en papier(gebruik).
Met Doe-het-zelf-project Hoe komt een boom het jaar door? voor groep 3 en 4 volgen de leerlingen hun (eigen) boom gedurende een schooljaar (blz. 19).

Groep 5 t/m 8

Locatie
school(omgeving) of stadsboerderij
Periode
rondom boomfeestdag: woensdag 20 maart 2019

Special: Dag van de Duurzaamheid/ Duurzame week Utrecht

34 35 37 39

Na de landelijke dag Dag van de Duurzaamheid op 10 oktober is van 20 t/m 27 oktober 2018 de Duurzame Week Utrecht. Een prima aanleiding om in het kader van die evenementen op school (extra) aandacht aan duurzaamheid te besteden.

Neem contact op met de educatiemedewerker van de Utrecht Natuurlijklocatie waarbij jou school is ingedeeld om te overleggen wat de mogelijkheden voor jullie school zijn.

Met de Utrecht Natuurlijk producten de les Overleven in de Winter (blz. 29), de leskist Sarah's Wereld (blz. 31) en de Doe-het-zelf-projecten Junior Klimaattocht en Kinderquiz Ecologische Voetafdruk (blz. 34) kun je ook op andere momenten gedurende het schooljaar (zelf) aan de slag met duurzaamheid.

www.dagvandeduurzaamheid.nl

Nieuw!

Groep 1 t/m 8

Locatie
school of stadsboerderij
Programma
In overleg
Periode
20 t/m 27 oktober en hele schooljaar

Wie goed
kijkt, leert
van de
natuur

Groep 1•8

Programma Partnerprojecten en Duurzaamheid

Special: NatuurWijs – NU naar buiten

34 39 57 58

Ga met de klas naar buiten onder begeleiding van een deskundige NatuurWijzer. De leerlingen ontdekken hoe leuk en interessant de natuur kan zijn. Zélf de natuur ervaren met alle zintuigen. Spelenderwijs van de natuur leren met hart, hoofd én handen: Het bos of park als klaslokaal.

De NatuurWijzer stimuleert de leerlingen om zelf in de natuur op ontdekking te gaan met creatieve en uitdagende opdrachten. De activiteiten zijn afgestemd op de leeftijd van de kinderen en passend bij het seizoen en het gekozen natuurgebied. Er kunnen 20 klassen gratis van dit aanbod gebruik maken ter kennismaking met NatuurWijs. Zie ook blz. 47 voor een Bosuitje van een hele dag, een 3-daags NatuurWijs programma of de Stadssafari.

www.natuurwijs.nl

Groep 1 t/m 8

Locatie
Gagelbos, Amelisweerd, Nieuw Wulven, een stadspark
Begeleiding
1 NatuurWijzer, 1 leerkracht en 1 hulpouder
Periode
gehele schooljaar
Duur
2 uur
Kosten
20 groepen gratis, maximaal 2 groepen per school, daarna € 60 per groep, € 20 voor aandachtsscholen

Special: Natuurwijs – Stadssafari

Begin maart is de film 'De Wilde Stad' in première gegaan: een film over het leven van wilde dieren in de stad. Bij deze film is een lespakket ontwikkeld dat voor scholen gratis te downloaden is op:

www.dewildestad.nl/stadindeklas

Naar aanleiding van de film organiseert NatuurWijs stads-safari's voor groep 4, 5 en 6 in een stadspark in de buurt van de school.
Het leven van wilde dieren in de stad met eigen ogen zien en beleven: buiten op zoek gaan naar natuur in de stad en verschillende aspecten hiervan van dichtbij bekijken.

www.dewildestad.nl/stadssafaris

Groep 4 t/m 6

Locatie
Gagelbos, een stadspark
Begeleiding
1 NatuurWijzer, 1 leerkracht en 1 hulpouder
Periode
gehele schooljaar
Duur
1,5 – 2 uur
Kosten
voor eerste 15 groepen gratis, daarna € 60,–; € 20,– voor aandachtsscholen

Special: Technieken uit de natuur; Biomimicry op het schoolplein

40 41 44 45

Een boeiende techniekles over de natuur gewoon op het schoolplein? Dat kan met dit les pakket over biomimicry!

Biomimicry is het nabootsen van ideeën uit de natuur om menselijke problemen op te lossen. In een aantal lessen leren leerlingen al onderzoekend en ontwerpend over verschillende strategieën in de natuur en passen ze dit toe op een ontwerp. Onderwerpen zijn: droog houden, camoufleren, nest bouwen. De inspiratie halen ze uit de directe omgeving van de school.

www.biomimicrynl.org/basis-onderwijs.html

Groep 5 t/m 8

Locatie
school en schoolomgeving
Begeleiding
doe-het-zelf
Periode
gehele schooljaar
Duur
ca. 2 uur
Kosten
digitaal pakket: gratis

Special: Jong Leren Eten

Kinderen alles leren over eten. Over de herkomst en smaak van voedsel. Hen bewustmaken van gezonde, duurzame én lekkere keuzes, en hen leren die keuzes te maken.

Jong Leren Eten helpt scholen een samenhangend totaalpakket aan te reiken waarbinnen EU-Schoolfruit, smaak- en kooklessen, schooltuinen, excursies en lespakketten elkaar versterken. De Gezonde School aanpak helpt hierbij. Voor meer informatie hierover, kijk op **www.gezondeschool.nl** en **www.jonglereneten.nl** of neem contact op met Utrecht Natuurlijk of de jeugdverpleegkundige die hoort bij uw school.
Jong Leren Eten is een 4-jarig programma van het ministerie van Economische Zaken en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. We werken samen met allerlei andere overheden, organisaties en bedrijven.

Groep 1 t/m 8
Ook voor kinderopvang en voortgezet onderwijs

Locatie
school

Gezondheid op School
030 - 286 34 04
gezondeschool@utrecht.nl

Duurzaamheid: Dag van de Duurzaamheid

34 35 37 39

Woensdag 10 oktober is het weer Dag van de Duurzaamheid. Een ideale aanleiding om iets bijzonders te organiseren en zo extra aandacht te besteden aan duurzaamheid.

Natuurlijk zijn steeds meer mensen het gehele jaar bezig met duurzaamheid. Maar door alle initiatieven op één landelijke dag te koppelen, maken we duidelijk hoe groot de beweging al is en hoe 'normaal' duurzaamheid is.

Overleg met Utrecht Natuurlijk als je op of rond deze dag iets speciaal op school of op een van onze locaties wilt doen (zie blz. 40).

www.dagvandeduurzaamheid.nl

Groep 1 t/m 8

Locatie
Utrecht Natuurlijk locatie of schoolomgeving
Periode
Woensdag 10 oktober

Duurzaamheid: Het Voetafdruk Avontuur

We leven met zijn allen op te grote voet, en dat is niet goed voor de aarde. Met het Voetafdruk Avontuur ontdekken leerlingen op een speelse en laagdrempelige manier wat de voetafdruk is en hoe ze die met kleine acties kunnen vergroenen.

Het Voetafdruk Avontuur is een online lesprogramma waarin leerlingen via filmpjes, werkboeken, speuropdrachten en groene voeten acties op ontdekkingstocht gaan in de wereld van eten, energie, afval en vervoer. Zo ontdekken ze hoe ze met kleine acties hun voetafdruk kunnen verkleinen. Op school én thuis!

www.voetafdrukavontuur.nl/scholen

Groep 5 t/m 8

Locatie
school en thuis
Begeleiding
doe-het-zelf
Duur
half uur tot een uur per week gedurende 4 weken
Kosten
op aanvraag
Meer informatie
laura@voetafdrukavontuur.nl

Duurzaamheid: Warme Truiendag

34 35 37 39

Doe mee met de Warme Truiendag! Het idee van de Warme Truiendag is simpel: trek een warme trui aan, zet de verwarming lager, bespaar 7% energie per graad en dus 7% CO_2-uitstoot.

De Warme Truiendag is een initiatief van het Klimaatverbond Nederland en is jaarlijks op of rond 16 februari. Dat is de dag waarop in 2005 de Kyoto-overeenkomst in werking trad. Op de site staan vele leuke educatieve ideeën.

De les 'Op de boerderij en de tuin: Overleven in de winter' (zie blz. 29) sluit goed aan bij activiteiten rondom de Warme Truiendag.

www.warmetruiendag.nl

Groep 1 t/m 8

Locatie
Utrecht Natuurlijk locatie of schoolomgeving
Periode
februari 2019

Duurzaamheid: Groene Voetstappen

34 35 39

Doe mee aan de Groene Voetstappen-actieweek om onze bijdrage aan de klimaatverandering te verminderen. Van 24 tot en met 30 september verdienen leerlingen Groene Voetstappen door lopend, fietsend, steppend of skeelerend naar school te komen.

Deze concrete actie gaat gepaard met leerzame opdrachten over duurzame mobiliteit, beweging en het klimaat. Het Klimaatverbond biedt je hiervoor samen met diverse landelijke partners een mooi menu aan op **www.groenevoetstappen.nl**.

Let op Aan de stickeractie zijn kosten verbonden.

Groep 1 t/m 8

Locatie
schoolomgeving
Periode
september

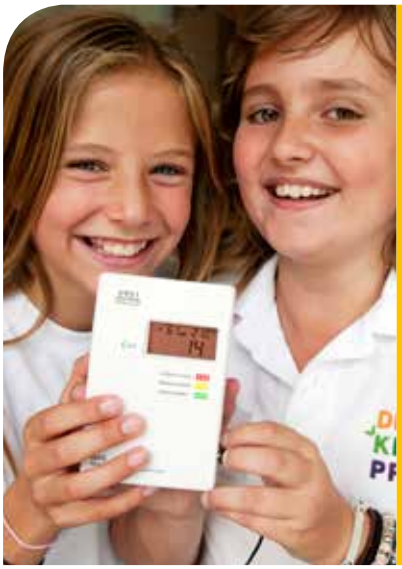
Keurmerken: Eco-Schools

Bezig met duurzaamheid? Word ook Eco-School en haal de Groene Vlag, het door de Verenigde Naties erkende keurmerk voor een duurzame school!

Een duurzame school heeft niet alleen duurzame technieken en installaties, maar daar is duurzaamheid ook verankerd in het gedrag van leerlingen en docenten, het curriculum en het schoolbeleid. Deelname aan Eco-Schools kan jouw school helpen dit te bereiken!

Eco-Schools is een kapstok om bestaande activiteiten aan op te hangen. Het is géén nieuw lespakket of extra activiteit. Met het doorlopen van het Zevenstappenplan van Eco-Schools geef je op eigen wijze invulling aan duurzaamheid op jullie school. Het behalen van de Groene Vlag duurt ongeveer twee jaar.

www.eco-schools.nl

Groep 1 t/m 8
Ook geschikt voor voorgezet onderwijs en mbo

Informatie & aanmelden
Eco-Schools Nederland
030 635 89 00
info@eco-schools.nl
www.eco-schools.nl
@EcoSchoolsNL
Kosten
Eenmalige kosten voor opstart en begeleiding:
- *PO: € 1.000,-*
- *VO/MBO: € 2.000,-*

Jaarlijkse kosten deelname:
- *PO: € 750,-*
- *VO/MBO: € 1.500,-*

Keurmerken: PRISE Leren voor Duurzame Ontwikkeling

PRISE is een instrument voor het stapsgewijs invoeren van Leren voor Duurzame Ontwikkeling in jouw basisschool.

Duurzame ontwikkeling staat hoog op de maatschappelijke agenda en staat volop in de belangstelling in de huidige samenleving. Ook wordt het steeds nadrukkelijker een aandachtspunt in het onderwijs. Daarbij gaat het om veel meer dan alleen ecologische aspecten als gescheiden afval ophalen, reductie van papiergebruik en vermindering van energieverbruik. Volgens de UNESCO gaat het bij LvDO om aspecten van People, Planet en Prosperity (de 'tripleP'), in samenhang.

Maar hoe meet je dat LvDO in je school? Waar let je op? Wat weeg je? En hoe zet je op het gebied van visie, beleid, milieuzorg, uitvoering in het onderwijs en evaluatie gerichte en samenhangende stappen op weg naar duurzame ontwikkeling in je school? PRISE (instrument voor Primary Sustainable Education) helpt scholen hierbij.

www.duurzamepabo.nl

Groep 1 t/m 8

Meer informatie PRISE
a.dehamer@gmail.com of
gjdevr@gmail.com

Groep 1•8

Programma van de Buren

Let op Utrecht Natuurlijk biedt andere organisaties graag ruimte in haar programmaboek. Wij zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud of werkwijze van de betreffende organisatie. Om in te schrijven neem je zelf contact op met de organisatie van je keuze. De actieve links hiervoor vind je in de digitale versie van dit programmaboek op onze website: www.utrechtnatuurlijk.nl/scholen.

Wereldplanten, op stap met professor Billenklap!

De Botanische Tuinen zijn een heel bijzonder en spannend museum: er staan namelijk levende planten uit de hele wereld. Grote, kleine, mooie, lelijke, enge, giftige, eetbare, geneeskrachtige en nog veel meer.

Ons scholenprogramma doe je samen met de wereldberoemde professor Eusebio Billenklap, die je van alles vertelt over planten die je kunt eten, waarvan je kleren worden gemaakt en die verfstoffen leveren. En natuurlijk kom je daarbij in de kassen waar bijvoorbeeld cacao, koffie, colanoot en banaan groeien.

Locatie *Botanische Tuinen* **Duur** *1,5 tot 2 uur* **Begeleiding** *1 begeleider per groepje van 5 leerlingen* **Niveau** *groep 7/8* **Kosten** *€ 35,- (inclusief limonade) ongeacht de grootte van de groep.*

Botanische Tuinen Universiteit Utrecht

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Botanische Tuinen Universiteit Utrecht:
n.a.j.meijdam@uu.nl
www.uu.nl/botanischetuinen/kinderen/scholen/lesprogramma-voor-scholen

NatuurWijs

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met NatuurWijs:
info@natuurwijs.nl
www.natuurwijs.nl

Vraag onze gratis themalesbrief aan, met leuke natuuractiviteiten en -weetjes, op www.natuurwijs.nl. Deze verschijnt 4x per jaar,

NatuurWijs – Natuur als klaslokaal

Met de klas naar buiten met NatuurWijs, een unieke natuurbeleving! Voel, ruik, proef en hoor: ontdek hoe leuk de natuur is!

Zélf de natuur ervaren, op je eigen manier, dat blijft pas écht hangen. Het bos als klaslokaal. Want leren over natuur doe je ín de natuur. Het educatieprogramma van NatuurWijs werkt met zelfontdekkend leren; vanuit hart, hoofd én handen. De NatuurWijzer stelt in overleg met de leerkracht het programma op, uitgaande van de mogelijkheden van het natuurgebied en het seizoen. Zo sluit het altijd aan bij de leerlingen en de leer-doelen van de school.
NatuurWijs is ontwikkeld door NatuurCollege in samenwerking met Staatsbosbeheer en Universiteit Utrecht.

Locatie: *verschillende natuurgebieden nabij Utrecht* **Duur**: *een bosuitje van 1 dag of 3 schooldagen in de natuur verspreid over het schooljaar* **Begeleiding** *1 NatuurWijzer per klas met de leerkracht en 1 of 2 hulpouders* **Niveau** *groep 1 t/m 8* **Kosten**: *bosuitje van 1 dag € 195,-. 3-daagse € 495,- Voor scholen uit aandachtswijken is subsidie mogelijk: eigen bijdrage 3-daagse € 150,-, bosuitje van 1 dag € 60,-* **Capaciteit** *max. 30 leerlingen.*

Expeditie van OERRR

Beleef met de klas een spannend buitenavontuur op landgoed Haarzuilens

Op blote voeten door het gras, pootje baden in de sloot, sporen zoeken, zaadbommetjes maken, waterbeestjes vangen met een schepnet, vuur maken zonder lucifers en dan popcorn pop-pen boven een echt vuur. Of wat dacht je van brandnetelsoep maken en dan gezellig met de hele klas opeten? En wel eens natuurkunst gemaakt of een bootje van riet? Het zijn zomaar wat onderdelen die je tijdens de expeditie van OERRR kunt tegenkomen.
Samen met een expeditieleider van Natuurmonumenten gaan de kinderen met een knapzak 'op expeditie' in de natuur rondom Hoeve Wielrevelt op landgoed Haarzuilens. Er wordt geproefd, geroken, gevoeld, gespeeld en geluisterd. Beleving en verwondering staan deze ochtend centraal. Kortom, dit vergeten ze nooit meer!

Locatie *Hoeve Wielrevelt, Thematerweg 10C, 3455 SN Haarzuilens* **Duur** *2,5 uur (incl. pauze)* **Begeleiding** *door organisatie begeleid, hulp leerkrachten en ouders gewenst* **Niveau** *groep 3-4, 5-6 en 7-8* **Kosten** *€ 2,50 per kind* **Capaciteit** *30 kinderen.*

Natuurmonumenten landgoed Haarzuilens

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Floor Woortman:
030 230 37 00 of 06 55 82 51 34
f.woortman@natuurmonumenten.nl
www.natuurmonumenten.nl/haarzuilens

Het Vogelnest

Voor meer informatie neem je contact op met Karel Nederveld:
scholen@hetvogelnest-utrecht.nl
06 26 50 70 40
hetvogelnest-utrecht.nl

Zien welke dagen nog vrij zijn? Kijk op:
hetvogelnest-utrecht.nl/planner

Natuurspeellocatie voor kleuterschoolreisjes

Scholen uit Utrecht en omgeving huren de locatie: een groot natuurspeelveld met losse en vaste speelobjecten en een grote binnenruimte met groepszaal en vertelzolder.

Het Vogelnest, gelegen op het landgoed Rhijnauwen, wordt puur gedraaid door vrijwilligers en heeft als doel kleuters in de vorm van schoolreisjes in contact met natuur te brengen. Kinderen kunnen heerlijk vrij spelen op dit ruime natuurterrein met wilgentenen hutten, verschillende speeltoestellen, allerlei huisjes en los speelmateriaal, zoals karren, fietsjes, scheppen, takken en stro. De speelweide, soms met kleuterhoog gras, is omringd door een afrastering dus kleuters kunnen vrij dwalen en fantaseren. Het gebouw heeft een zeer eenvoudige keuken, toiletten, een grote zaal en een vertelzolder. Kortom: veel te ontdekken! Busvervoer gewenst? Neem dan contact op met Pauw voor een voordelige Vogelnest bezoekprijs.

Locatie *Rhijnauwenselaan 9a, Bunnik* **Duur** *schooldag* **Begeleiding** *doe-het-zelf-les, locatie* **Niveau** *Groep 1 en 2* **Kosten** *€ 4,- per kleuter* **Capaciteit** *max. 5 groepen.*

Gastlessen

Regelmatig geeft het team Educatie gastlessen op basisscholen. Op een speelse manier leren we de leerlingen meer over wilde dieren en natuurbehoud.

De gastlessen zijn opgebouwd in de vijf thema's van het WNF: Bossen, Soorten, Oceanen en Kusten, Water en Klimaat. De lessen sluiten aan bij het reguliere onderwijsprogramma en de kerndoelen voor het basisonderwijs. De lessen kunnen hierdoor prima ingezet worden als aanvulling op het reguliere lesprogramma. Er zijn lessen beschikbaar voor groep 1 tot en met 8. Vaak heeft de school of de klas een eigen thema, het is ook mogelijk om in overleg een les op maat te maken.

Locatie *school* **Duur** *een lesuur* **Niveau** *groep 1 t/m 8* **Kosten** *geen. Hoewel de lessen gratis zijn, is een donatie voor het WNF natuurlijk altijd welkom!*

WNF regioteam Utrecht (en omgeving)

Heb je – of misschien een collega – interesse in deze lessen? Of wil je meer weten over de mogelijkheden? Neem dan contact op met onze coördinator Jolanda van Vliet:
utrecht@wnfregioteam.nl

Museum Hoge Woerd

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Museum Hoge Woerd:
Hoge Woerdplein 1, 3454 PB De Meern
030 286 00 84
museum@castellumhogewoerd.nl
www.museumhogewoerd.nl

Erfgoededucatie bij Museum Hoge Woerd

Ontdek, speel, leer en maak van alles mee in en om Museum Hoge Woerd.

Reis terug in de tijd bij Museum Hoge Woerd! Kom van alles te weten over het Romeinse schip De Meern 1 en de vrijwel complete inventaris van het schip of doe de badhuisquiz. Ga als een echte archeoloog te werk of maak je eigen molaspelletje. Museumdocenten staan klaar om de groep te begeleiden en er een onvergetelijk bezoek van te maken.
Combineer en stel zelf je eigen programma samen uit het aanbod van Museum Hoge Woerd op : www.museumhogewoerd.nl.

Locatie *Castellum Hoge Woerd/Museum* **Duur** *1 uur* **Begeleiding** *2 museumdocenten op max. 30 leerlingen, 4 begeleiders vanuit school* **Niveau** *groep 1 t/m 8* **Kosten** *€ 45,- per groepsbezoek* **Capaciteit** *max. 30 leerlingen per groep.*

Op ontdekkingstocht in Park Bloeyendael

Natuurpark Bloeyendael ligt aan de oostkant van de stad. Er zijn veel interessante diertjes, insecten en planten te vinden.

Schoolklassen van groep 7 en 8 kunnen ontdekken wat er allemaal zoal rondkruipt, -vliegt en -zwemt in de natuur. Groepjes kinderen gaan onder begeleiding van een vrijwilliger het park in om planten, (water)diertjes en insecten te zoeken, te vangen en te bekijken. Daarbij maken ze gebruik van schepnetten, onderwaterkijkkasten, loupes, microscopen en zoekkaarten. Voor kinderen die met hun ouders het park willen bezoeken, is een wandelgids met opdrachten (Natuurbelevingstocht) beschikbaar.

Locatie *Park Bloeyendael* **Duur** *3 uur* **Begeleiding** *per 8 kinderen 1 begeleider vanuit de school. We verzorgen zelf ook vrijwilligers* **Niveau** *groep 7 en 8* **Kosten** *geen* **Capaciteit** *1 schoolklas.*

Stichting Bloeyendael

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Stichting Bloeyendael:
Paul Brassé (secretaris)
06 45 00 57 00
info@bloeyendael.nl
www.bloeyendael.nl

Universiteits-museum Utrecht

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Pauline Blokdijk (ma/di/do/vrijdagochtend):
030 253 87 16
reserveren.museum@uu.nl
www.universiteitsmuseum.nl

Onderzoekend leren in het Universiteitsmuseum

Plezier in zelf onderzoeken staat in dit wetenschapsmuseum voorop. Leerlingen onderzoeken in het museum en werken met echt materiaal.

Onderzoekend leren is het uitgangspunt bij alle lessen van het Universiteitsmuseum: leerlingen doen onderzoek en werken daarbij met echte materialen, zoals botten en meetinstrumenten. Plezier in zelf onderzoeken en een bijzondere ervaring staan daarbij voorop.
Geen tijd om naar het museum te komen? Het museum komt ook naar de scholen toe. Publieksbegeleiders bezoeken de klas en nemen museumobjecten mee. De leerlingen doen onderzoek en maken kennis met wetenschappelijk onderzoek. In 2019 zijn vanwege een verbouwing alleen programma's in de klas te boeken.

Kijk voor de programma's en mogelijkheden op **www.universiteitsmuseum.nl/onderwijs/basisonderwijs**

Locatie *Universiteitsmuseum Utrecht of in de klas* **Duur** *1,5 uur* **Begeleiding** *per 15 leerlingen een begeleider van het museum én een begeleider van school* **Niveau** *groep 3 t/m 8* **Kosten** *programma in het museum € 65,- per groep van 15 leerlingen / programma in de klas va € 100,- per klas.*

Onderzoek sterren en planeten!

Sonnenborgh biedt diverse educatieve programma's voor scholen. Elk programma daagt de leerlingen uit om als echte onderzoekers mee te denken. Je bezoekt natuurlijk ook altijd een telescoop of het planetarium.

We hebben programma's met verschillende thema's. 'Leve(n) de planeten' onderzoekt waar een planeet aan moet voldoen om er op te kunnen leven. In 'Gezichten van de maan' zoek je uit hoe de schijngestalten van de maan ontstaan. 'Ster in beeld' laat je ontdekken wat sterren eigenlijk zijn en hoe we er zoveel over weten. In 'Zweven en zwaartekracht' zoek je uit hoe zwaartekracht werkt en wat gewichtloosheid is. In het weerprogramma 'Meten wordt weten' leer je alles over het voorspellen van het weer o.a. met echte metingen van het weerstation op Sonnenborgh.

Locatie *Sonnenborgh* **Duur** *90 minuten* **Begeleiding** *per 15 leerlingen is er één begeleider van Sonnenborgh en één begeleider van school* **Niveau** *groep 5 t/m 8* **Kosten** *€ 75,- per groep van max. 15 leerlingen* **Capaciteit** *max. 30 leerlingen.*

Sonnenborgh museum & sterrenwacht

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Sonnenborgh:
Zonnenburg 2, 3512 NL Utrecht
030 820 14 20 (di t/m vrij 11.00–17.00 uur)
info@sonnenborgh.nl
www.sonnenborgh.nl

Stichting Bee Foundation

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Sonne Copijn:
Groenekanseweg 90a, 3737 AH Groenekan
06 22 58 48 18
info@bee-foundation.nl
www.bee-foundation.nl/bee-performance

Door het Oog van de Bijen-excursies

Het theaterverhaal is een unieke beleving waarin Sonne Copijn je meeneemt in het wonderbaarlijke leven van bijen, hommels en vlinders.

Sonne vertelt over het wonder van de onderlinge afstemming door duizenden bijen en over de samenhang met het leven van mens en dier. Hoe werkt zo'n volk? Waarom zijn ze belangrijk? Wat eten wij dankzij de bijen? Hoe kunnen wij ze helpen? "Met humor laat zij zien hoe onmisbaar bijen zijn in ons eco-systeem. De 'troonrede'van de bijenkoningin zal ik nooit meer vergeten."

Locatie *Groenekan of op school* **Duur** *45 minuten op school Theaterverhaal en wilde bijen zoeken, 1,5 uur in Groenekan dan kijken we ook in een bijenvolk* **Begeleiding** *Sonne Copijn en 3-4 ouders* **Niveau** *vanaf groep 4* **Kosten** *€ 2,50 per kind* **Capaciteit** *min. 20, max. 35 leerlingen.*

Excursie naar het waterschap

Kom kijken wat het waterschap doet. Hoe houden we droge voeten, ook als het hard regent? En waar blijft dat vieze water uit gootsteen, douche en wc?

Water is super leuk en super belangrijk! Maar leven in Nederland Waterland gaat niet vanzelf. De waterschappen werken hard aan veilige dijken, droge voeten en schoon water in de sloot. Bij waterschap De Stichtse Rijnlanden kun je op bezoek bij gemalen (vanaf groep 5) en rioolwaterzuiveringen (vanaf groep 7). Kijk hoe de gemaal-beheerder de stad en de polders droog houdt. Ontdek welke geheime medewerkers er op de rioolwaterzuivering aan het werk zijn... Een excursie naar het waterschap is een leuke en leerzame praktijkles bij uw lessen natuur, techniek en leefomgeving.

Locatie *diverse* **Duur** *1 à 1,5 uur* **Periode** *het hele jaar* **Begeleiding** *min. 2 begeleiders per klas* **Niveau** *vanaf groep 5* **Kosten** *geen* **Capaciteit** *max. 30 leerlingen* **Bijzonderheden** *deelnemers moeten trappen kunnen lopen, strikte opvolging van instructies is noodzakelijk.*

Waterschap De Stichtse Rijnlanden

Excursie online boeken:
www.hdsr.nl/excursie

Of neem contact op met Bertie van Beelen:
030 634 59 49
beelen.ac@hdsr.nl

Stichting Technotrend

Voor informatie of overleg over de mogelijkheden neem je contact op met ons secretariaat:
secretariaat@stichtingtechnotrend.nl
030 699 15 99
www.stichtingtechnotrend.nl/contact

Uitgiftepunt leskisten:
Kanaalweg 86, 3533 HG Utrecht
030 302 16 36

Duurzame ontwikkeling door techniekeducatie

Stichting Technotrend ontwikkelt educatieve lespakketten, programma's en projecten voor basisschoolleerlingen, waarbij techniekeducatie wordt verbonden aan duurzaamheid.

Stichting Technotrend biedt scholen en BSO's een doorlopende leerlijn van duurzaamheid- en techniek programma's. Voor een toekomst gerichte mindset. Zo is er bijvoorbeeld voor onder-, midden- en bovenbouw elk een modulair programma van 1 tot 10 workshops van een uur. En voor groep 6-8 een projectweek over leren en werken in de techniek: Green Future Heroes. We ondersteunen scholen om een goed W&T-curriculum op te zetten, vaak in combinatie met het verduurzamen van de school. Laat je inspireren en ondersteunen!

Locatie *school of BSO* **Duur** *divers* **Begeleiding** *gastdocent en/of eigen docent* **Niveau** *groep 1 t/m 8* **Kosten** *divers* **Capaciteit** *1 klas tot gehele school.*

Word Energizer en verduurzaam je school

Energy Challenges is een onderwijsprogramma voor PO en VO scholen waarbij techniekeducatie wordt verbonden aan duurzaamheid.

Energy Challenges is een innovatief Real Life onderwijsprogramma voor primair en voortgezet onderwijs waarbij leerlingen leren over duurzaamheid, techniek en energie en worden uitgedaagd om op eigen wijze een campagne te maken voor energiebesparing op school en in de omgeving. De scholen krijgen energiemonitoring, slimme meters en maatwerkadvies. Leerlingen verwerven kennis en kunde over onder andere duurzame installatietechniek en monitoringapparatuur. De teams met de origineelste en beste oplossingen winnen prijzen tijdens de grote finale in juni 2019.

Locatie *school* **Duur** *schooljaar 2018-2019; Challenge periode januari-juni 2019* **Begeleiding** *eigen docent/TOA/conciërge en intensieve ondersteuning vanuit Energy Challenges* **Niveau** *groep 6 t/m 8* **Kosten** *afhankelijk van leerlingenaantal school* **Capaciteit** *6-30 leerlingen.*

Energy Challenges Utrecht

Voor informatie of overleg over de mogelijkheden neem je contact op met ons secretariaat:
utrecht@energychallenges.nl
030 302 16 36
Kanaalweg 86, 3533 HG Utrecht
www.energychallenges.nl

Samen werken aan duurzaamheid

Wonderwel

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Hans Wilschut:
hans.wilschut@xs4all.nl
06 48 45 08 74
www.wonderwel.nu

Wonderwel: vrolijke inwijding in duurzaamheid

Wonderwel biedt een doorlopende leerlijn Wetenschap en Technologie rond de werking van basisvoorzieningen als afval, voedsel, drinkwater, riool, elektriciteit en aardgas.

De levering van deze voorzieningen lijkt vanzelfsprekend maar is dat niet. Ze zijn stuk voor stuk pracht combinaties van natuur en techniek. De leerlijn bestaat uit 8 thematisch uitgewerkte lessenseries. Ze gaan uit van de directe leefwereld van kinderen, thuis en op school. Ze koppelen techniek op bijzondere wijze aan natuur en duurzaamheid. De didactiek is onderzoekend en ontwerpend leren. De lessenseries kunnen ook goed los als project worden uitgevoerd.

Locatie *op school, nme uitje en bezoek nutsbedrijf* **Duur** *divers* **Begeleiding** *docent en gastdocent* **Niveau** *groep 1 t/m 8* **Kosten** *divers* **Capaciteit** *1 groep t/m hele school.*

Greenpeace educatie

Zelf nadenken, een eigen mening vormen en bewust worden van jouw impact op de wereld om je heen. Met dit doel is het educatiemateriaal van Greenpeace ontwikkeld.

Met lespakketten, filmpjes en actiemateriaal sluiten we naadloos aan bij het niveau van leerlingen in de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het middelbaar onderwijs. Thema's als duurzaamheid en burgerschap sluiten aan op het domein natuur & techniek en mens & maatschappij en de bijbehorende kerndoelen. Door de opbouw van gemakkelijk inzetbare modules is het aan de docent hoeveel tijd er aan een onderwerp wordt besteed.

Locatie *in de klas. Digitale lessen voor de docent óf mogelijkheid om gastspreker van Greenpeace uit te nodigen* **Duur** *20 – 150 min.* **Begeleiding** *door docent. Ondersteuning door een Greenpeace gastspreker is mogelijk* **Niveau** *groep 6 t/m 8 en (PO) klas 1 t/m 3 (VO)* **Kosten** *de materialen van Greenpeace zijn kosteloos te gebruiken. Wel stellen we een vrijwillige bijdrage zeer op prijs, aangezien we bestaansrecht hebben dankzij onze donateurs.*

Greenpeace Nederland

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Elize van Berkel:
06 15 00 74 05
educatie.nl@greenpeace.org
www.greenpeace.nl/docenten

IVN

Het Woldhuis 11
7325 WN Apeldoorn
055 368 40 10
woldhuis@ivn.nl
www.ivn.nl

Natuurwerkweken, winterwerkweken

Werkweken zijn belevenissen op zich. Dat beleven wordt ontdekken, ontdekken wordt ervaren en ervaren wordt leren.

Tijdens de werkweken van IVN ontstaat bij leerlingen waardering en respect voor de natuurlijke omgeving. Samen veel meemaken, bomen zagen, boomhoogte meten, sloten uitbaggeren of samen de naam van onbekende dieren en planten zoeken. Zo leren klasgenoten elkaar beter kennen en bij het kampvuur wordt een gewone vriendschap er eentje voor het leven. IVN verzorgt al 35 jaar natuurwerkweken met werkvormen die getest zijn. Wij verzorgen de volledige catering van uw verblijf op onze locatie.
De werkweken werden voorheen aangeboden door Veldwerk Nederland. Door een fusie per 1 januari 2016 zijn deze activiteiten ondergebracht bij IVN.

Locatie *Het Woldhuis in Apeldoorn of De Veldhoeve in Orvelte*
Duur *natuurwerkweken kunnen variëren van 3 tot en met 5 dagen*
Begeleiding *in overleg* **Niveau** *groep 6 t/m 8* **Kosten** *op aanvraag*
Capaciteit *Apeldoorn 96, Orvelte 66 personen.*

Veldwerk en natuurkamp

De Stichting Veldstudie heeft twee mooie verblijfsaccommodaties ter beschikking voor uw leerlingen, Hei- en Boeicop en Serooskerke-Schouw.

Medewerkers zorgen voor goede begeleiding van het veldwerk- en natuurprogramma in het kamp. Het programma wordt in overleg samengesteld. Ook een gedeeltelijk natuurprogramma behoort tot de mogelijkheden.
Veldwerk richt zich op zelfstandig en in groepjes uitvoeren van natuuronderzoekjes. Programma's zijn er voor alle niveaus van onderwijs van natuurbeleving tot onderzoek voor biologie en aardrijkskunde. Wij regelen ook excursies en uitstapjes naar bedrijven. Er is altijd voldoende tijd voor spel, kampvuur, vrije tijd, enz. Kom overleggen voor een geslaagde werkweek van eendaags tot midweek voor alle schoolniveaus.

Locatie *op eigen veldstudiecentra of elders, ook mogelijkheden in de eigen schoolomgeving* **Duur** *min. een halve dag, max. een week op kamp* **Begeleiding** *in overleg* **Niveau** *groep 1 t/m 8* **Kosten** *op aanvraag* **Capaciteit** *meerdere klassen tegelijk mogelijk.*

Stichting Veldstudie Hei- en Boeicop

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Clara Wilken of Torsten Knorpp:
06 21 90 37 05 / 06 34 13 87 42
info@natuurkampen.nl
www.natuurkampen.nl

Vogelbescherming Nederland

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met de Vogelbescherming:
030 693 77 00
vogelinfo@vogelbescherming.nl
www.beleefdelente.nl/indeklas

Beleef de Lente In de klas

Beleefdelente.nl/indeklas is een educatieve website, speciaal voor het basisonderwijs.

Via webcams kunnen leerkrachten samen met hun leerlingen live meekijken in vogelnesten, onder andere van de ooievaar, bosuil, koolmees en slechtvalk. De belevenissen van de vogelparen – het paren, bouwen van een nest, leggen van eieren en opvoeden van kuikens – zijn rechtstreeks in de klas op het digibord te volgen. Door middel van de live webcambeelden of filmpjes van bijzondere momenten.
Voor de leerkrachten is er gratis, makkelijk te gebruiken en te filteren (onder andere op taal en rekenen) lesmateriaal. U kunt ook gebruik maken van een gastleraar die in de klas een les komt geven over vogels. Vogels zijn een direct onderdeel van de leefomgeving van kinderen. Via Beleef de Lente In de klas wil Vogelbescherming kinderen in contact brengen met en wat leren over vogels en natuur.

Locatie *school* **Duur** *divers: van 10 minuten tot een halve dag of een project* **Begeleiding** *doe-het-zelf* **Niveau** *voor alle groepen van het basisonderwijs; op de site staat materiaal voor verschillende niveaus* **Kosten** *geen.*

Cacao en kinderarbeid

Waar komt onze chocolade vandaan en wat doen cacaoboeren om kinderarbeid te voorkomen.

Stichting Max Havelaar, de organisatie achter het Fairtrade keurmerk, en tv-programma het Klokhuis hebben samen een interactief lespakket ontwikkeld voor kinderen in de leeftijd van 9 t/m 12 jaar. Het lespakket gaat o.a. over kinderarbeid en hoe de cacaoboeren werken aan het voorkomen hiervan.

Locatie *in de klas* **Duur** *1 à 1,5 uur* **Begeleiding** *doe-het-zelf (zie handleiding voor leerkrachten)* **Niveau** *groep 6 t/m 8* **Kosten** *geen* **Capaciteit** *geschikt voor de hele klas.*

Stichting Max Havelaar

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Stichting Max Havelaar:
Arthur van Schendelstraat 550, 3511 MH Utrecht
030 233 70 70
info@maxhavelaar.nl, www.maxhavelaar.nl
www.hetklokhuis.nl/algemeen/het klokhuis over kinderarbeid

Wetenschapsknooppunt Wageningen University

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op via:
wetenschapsknooppunt@wur.nl
www.wur.nl/wkwu
Bornse Weilanden 9, 6708 WG Wageningen
0317 48 59 66

Natuurlijk gelukkig

Geluk is een breed begrip, dat voor iedereen een andere betekenis heeft. Het is mogelijk om te leren om op een gelukkige en positieve manier in het leven te staan.

Deze lessenserie richt zich vooral op persoonlijk geluk in relatie met natuur. De leerlingen leren om het gevoel 'geluk' te koppelen aan iets uit de natuur waar zij dit bij ervaren. Ze zetten zelf een onderzoek op, voeren het uit en verwerken de resultaten volgens de stappen van onderzoekend leren.

Naast Natuurlijk Gelukkig biedt WKWU meer lespakketten aan volgens de didactiek van onderzoekend leren. Deze lespakketten hebben thema's als voeding en leefomgeving. Op de website vind je een volledig overzicht. WKWU heeft ook een digitaal leermiddel ontwikkeld, de app TOOL, die ingezet kan worden zodat kinderen zelfstandig onderzoek uitvoeren. TOOL kan goed in combinatie met ons lesmateriaal gebruikt worden en is beschikbaar via: **www.onderzoekendlerenapp.nl**.

Locatie *school* **Duur** *ca. 4 – 5 uur* **Begeleiding** *doe-het-zelf-les, eigen docent* **Niveau** *groep 7 en 8* **Kosten** *geen* **Capaciteit** *1 klas.*

Verwondering en inspiratie voor en door de natuur

Een indrukwekkend, spannend en activerend lesprogramma, dat bij leerlingen bewustwording en inspiratie brengt.

Door kennismaking met hommels en hun bestuiving, piepkleine insecten en hun nut in de natuur en het verhaal van de zieke paprikaplanten van kweker Dennis, leren kinderen op activerende wijze de werking van de natuur. Dit alles uitgaande van de lunchbox of pauzesnack en wat daarvan wel en niet uit de natuur komt. Onderzoekend leren staat centraal. Het unieke aan het programma is de echtheid: kinderen planten echt zaadjes, er zit een opgezette hommel in het pakket, ze gaan op expeditie naar buiten en krijgen levende piepkleine insecten te zien. Het pakket, voorzien van een docentenhandleiding met suggesties voor verdieping of inkorting, bestaat uit 7 activiteiten met verschillende werkvormen en -materialen. Het pakket is ontwikkeld in samenwerking met Naturalis.

Locatie *school* **Duur** *ca. 7 x 45 minuten* **Begeleiding** *doe-het-zelf-les, eigen docent* **Niveau** *groep 4, 5 en 6* **Kosten** *€ 30 incl btw en levering insecten, excl verzendkosten* **Capaciteit** *1 klas.*

Hulptroepen uit de natuur

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Agnes van den Berg:
info@hulptroepenuitdenatuur.nl

Het educatieprogramma is online te bestellen via www.hulptroepenuitdenatuur.nl

TechniekTalent.nu

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met TechniekTalent.nu:
034 874 40 66
info@techniektalent.nu
www.techniektalent.nu/basisscholen

Wetenschap & Techniek. AHA, zo doe je dat dus!

TechniekTalent.nu biedt praktische ondersteuning bij W&T-onderwijs gericht op leerkrachten en schooleiders – in de vorm van workshops, gastlessen, lesideeën, inspiratie of advies.

Kinderen vinden het heel leuk als ze op school aan de slag mogen met proefjes, experimenten, ontwerpopdrachten of technische uitdagingen. En inmiddels is ook wel duidelijk hoe-veel ze daarvan leren! Probeer de AHA!-vragengenerator op www.ahaindeklas.nu, een praktische tool met kosteloze, korte en inspirerende lesideeën voor leerkrachten op de basisschool. Hiermee kunnen leerkrachten samen met de kinderen tijdens een digibordles van slechts 15 minuten op zoek gaan naar een antwoord op een Wetenschap & Techniek vraag.

Kijk op **www.techniektalent.nu/basisscholen** voor bijvoorbeeld de Inspiratieworkshop en andere diensten die leerkrachten en schoolleiders helpen bij het starten met Wetenschap & Techniek.

Locatie *school* **Duur** *15 min* **Begeleiding** *doe-het-zelf-les, eigen docent* **Niveau** *alle groepen* **Kosten** *geen.*

Wil je ook met de klas kleding recyclen?

We doorlopen de kledingcyclus waardoor het belang van recyclen duidelijk wordt en ontdek je hoe je zelf kan recyclen.

De jeugd wordt bewust van hun eigen duurzame toekomst met interactieve belevingslessen over duurzame thema's. Zoals Energie & Water, (Zwerf)afval en het Recyclen van Kleding: de route die de vezel aflegt om stof te worden, het geverfde doek die aan de andere kant van de wereld kledingstuk wordt en de weg die het aflegt om bij ons in de kast terecht te komen. Deze bewustwording vormt een inspiratiebron voor kinderen om zelf te bedenken hoe ze kleding kunnen recyclen.

Locatie *school* **Duur** *1 lesuur tot 2 x 2 lesuren (maatwerk mogelijk)* **Begeleiding** *door Suus & Abel in aanwezigheid van leerkracht school* **Niveau** *groep 7 en 8* **Kosten** *op aanvraag* **Capaciteit** *1 schoolklas.*

Suus & Abel Sustainable

Voor reserveringen en meer informatie neem je contact op met Suus & Abel Sustainable:
06 83 22 09 69
contact@suusenabel.nl
www.suusenabel.nl/gastlessen/kleding-recyclen
www.suusenabel.nl/gastlessen/energie-water
www.suusenabel.nl/gastlessen/zwerf-afval

FSC
www.fsc.org
RECYCLED
Papier gemaakt van
gerecycled materiaal
FSC® C012477

Utrecht Natuurlijk

030 753 38 00
info@utrechtnatuurlijk.nl
www.utrechtnatuurlijk.nl
Twitter @030natuurlijk